

למען ידעו דורותיכם

מסע אל עולם ההלכה בשואה

מדריך למורה ללימוד שאלות בהלכה
שעלו במהלך השואה ובעקבותיה
משולב עם תקליטור שו"ת השואה

מכון נתיבי ההלכה מאגרי מידע תורניים
אלון שבות

כתיבה : הרב דוד עצמון
אסתר גוטמן
עריכה: הרב דוד עצמון
אסתר גוטמן
מיכל אדלר / מגלים ענין
עריכה לשונית : אבישי בר-אשר
ייעוץ / מרכז מערכת : הרב יצחק גוטמן
עיצוב גרפי : AVF אביטל והב פוקס
איורים : מיכל אדלר / מגלים עניין
הבאה לדפוס : מיכל אדלר / מגלים עניין
דפוס: פרינטיב, ירושלים

אלון שבות, מנחם אב תש"ע 2010
@ כל הזכויות שמורות למכון נתיבי ההלכה מאגרי מידע תורניים ת.ד.39 אלון שבות.
אין לשכפל, להעתיק, לצלם כל חלק שהוא מן החומר שבחברת זו,
לשימוש מסחרי מכל סוג שהוא.

Machon netivei ha'halacha
Maagrei meyda toranyim

חברת זו הופקה בסיוע ועידת התביעות
Supported by Claims Conference

תוכן העניינים

6	פתח דבר
8	פעילות פתיחה
12	שיעור ראשון - שרשרת הדורות מהשואה ועד ימינו
22	שיעור שני - הצלת ילדים ע"י מסירתם לגוי
40	שיעור שלישי - חיי יום יום בשואה
50	שיעור רביעי - חגים בשואה
62	שיעור חמישי - השואה בציר הזמן
88	נספחים ודפי עבודה לצילום

פתח דבר

אימי השואה הותירו את רישומם על עם ישראל והנצחת מאורעות השואה ולימודה תופסים מקום משמעותי בקרב העם היהודי בארץ ובעולם. דרכים רבות ללימוד מאורעות השואה, ובחוברת זו "למען ידעו דורותיכם" אנו מציעים לימוד מנקודת מבט ייחודית. מערכי השיעור שבחוברת זו פותחים צוהר להכרת עולם יהודי הרואה בתורה דרך חיים מתוך מחוייבות להלכה. ולכן גם ברגעים הקשים ביותר מחפש הוא את דרכו תוך הזדקקות להדרכתה של תורה. הלימוד בחוברת מבוסס על שאלות בהלכה שנשאלו במצבים שונים מאז עליית הנאצים לשלטון, במהלך השואה ובעקבותיה ועל התשובות שניתנו להן על ידי רבנים ופוסקים בני הדור ההוא וכן תשובות שנכתבו לאחר המלחמה. שאלות ותשובות אלו, יש בהן כמובן בכדי ללמד על הבעיות ההלכתיות שיהודים נתקלו בהן במצבים הקשים שאליהם נקלעו, על הדילמות המוסריות שנאלצו להתמודד עימן, וגם על תנאי החיים היומיומיים, על המצוקות והזוועות. שאלות ותשובות אלו הן גם מצבת זיכרון לשואלים ולמשיבים, שרבים מהם עלו על המוקד ולא זכו לשם ושארית.

תקליטור שו"ת השואה

כל השאלות והתשובות שבחוברת מצויות בתקליטור 'שו"ת השואה'. לפיכך מורה המעוניין להרחיב ולהעמיק בשאלות שבחוברת יוכל לעיין בתשובות במלואן באמצעות התקליטור. תקליטור זה מאגד בתוכו מאות שאלות ותשובות שנשאלו רבנים מאז עליית הנאצים לשלטון, במהלך השואה ובעקבותיה. השאלות עוסקות בכל תחומי החיים: ענייני שחיטה, שבת ומועד, הצלת נפש מפני נפש, מסירת ילדים לגוי, מאכלות אסורים, ענייני אישות ועוד. התקליטור מכיל ארבעה מפתחות: מפתח נושאים, מפתח מחברים, מפתח

מקומות ומפתח תאריכים. כמו כן יש בתקליטור ביוגרפיה למחברי ספרי השו"ת, ותיאור המקומות המוזכרים במאגר שו"ת השואה. תקליטור זה נערך ויצא לאור ע"י מכון נתיבי ההלכה מאגרי מידע תורניים.

קהל היעד

מערכי השיעור שבחוברת נועדו למורה המעוניין לעסוק בשואה מן ההיבט היהודי-הלכתי שלה ואפשר להשתמש בהם במסגרת הלימוד לימי הזיכרון לשואה כמו עשרה בטבת, כ"ז בניסן, כהכנה למסע לפולין או כשיעור העשרה במסגרת לימוד תורה שבעל פה והלכה. מערכי השיעור מגוונים ומתאימים לכיתות חטיבת הביניים ולחטיבה העליונה.

מבנה החוברת

בחוברת שישה מערכי שיעור.

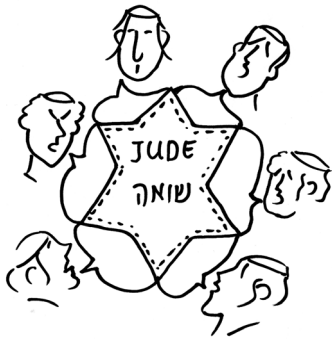
המערך הראשון הוא פעילות פתיחה המאפשרת להתחיל את הדיון בשואה מתוך הבעת רגשות, כדי לקרב את התלמידים לנושא השואה. חמשת המערכים האחרים עוסקים בשאלות הלכתיות שנבחרו על ידי המערכת מתוך תקליטור שו"ת השואה והם מאפשרים הסתכלות על השואה מנקודות מבט שונות. השיעורים אינם אחידים ברמתם, וזאת כדי לאפשר למורים להשתמש בשיעורים במגוון כיתות. שני שיעורים כוללים בתוכם גם דף עבודה לתלמיד והם מיועדים לתלמידים בכיתות "חזקות" יותר. השיעורים מלווים במדריך למורה ובהפעלות מתודיות.

לנוחותכם בסוף החוברת מצורף נספח ובו דפי העבודה מוכנים לצילום.

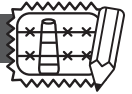
פתיחה כללית

למורים,

לכניכם כמה מתודות המאפשרות לפתוח את הדיון בנושא השואה ולהביע רגשות בנושא. כדי לקרב את התלמידים לנושא השואה ולהיכנס לעניין אנו מציעים, כפתיחה כללית, להעביר את אחת מן ההפעלות המוצעות כאן. משך כל הפעלה - כשיעור.

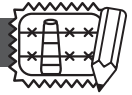

הפעלה א: סיעור מוחות

לכתוב על הלוח את המילה 'שואה' ולבקש מכל תלמיד לציין מה היא מזכירה לו או מה היא אומרת לו.

הפעלה ב: הצגת - מוצגים

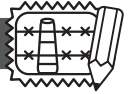

1. המורים יבקשו מראש שכל אחד יביא עימו מוצג שקשור לזיכרון השואה (אפשר להציע רעיונות, כגון: סלעי, מגן דוד, ארובה, רכבת, מגפיים, נר זיכרון, חלק מגדר, צלחת ממתכת וכו') ויסביר את הקשר לשואה. מומלץ להציע שמי שיכול יביא חפץ הקשור לשואה שיש לו גם קשר למשפחה או למישהו שהוא מכיר או למשהו שקרא עליו וכו' ויספר עליו.

2. אפשרות נוספת: המורים יביאו שקית אטומה עם כל מיני תמונות או מוצגים שקשורים לשואה ויחלקום בין התלמידים. כל תלמיד בתורו יתבקש לציין מה מזכיר לו החפץ בעניין השואה.

הפעלה ג: העלאת רגשות

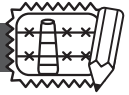
מומלץ בכיתות שבהן המורים חשים כי נושא השואה קשה מאוד לתלמידים. בכיתה שבה מתעורר פחד מעיסוק בנושא, כדאי לפתוח את הדיון בהעלאת רגשות ולדון בו, כך שהתלמידים יעוררו את הדברים שמטרידים אותם. אלה עשויים להיות פחד מהעתיד, שאלות קיומיות, שאלות אמוניות ועוד. המורים יחשבו על דרכים להשיב לתלמידים המפחדים ללמוד נושא זה, לדוגמא: אם מדובר מפחד מן התמונות הקשות - אפשר להביא תמונות קשות פחות. למשל, אם רוצים להביא תמונה של קרון רכבת, כדי שהתלמידים יווכחו באלו קרונות משא מדובר - אפשר להביא לכיתה תמונות שלא מופיעות בהן דמויות של אנשים. כדאי שהמורים ידעו כי כיום נהוג ללמוד על השואה בשפה של "צפנים". כלומר, לא צריך לומר ממש את הדברים הקשים אלא די להזכירם במילה אחת, שכן כבר כולם יודעים על מה רוצים לדבר גם בלי להרחיב את הדיבור. שירים רבים נכתבו על השואה והם כתובים בשפה של "צפנים". אפשר למצוא אותם בספרים או באתרים שיש בהם שירים הקשורים לשואה, וגם זו דרך לקרב את התלמידים שמפחדים ללמוד את הנושא. חשוב לשוחח על דברים חשובים אלה לפני השיעור, כדי שבשיעור עצמו ליבם של התלמידים יהיה פנוי ללימוד הנושא הנלמד.

הפעלה ד: הסיפור שלי

יש תלמידים, גם אם מעטים, שפתיחת נושא השואה מעוררת בהם רצון לספר סיפורים משפחתיים. זה זמן טוב מאוד לעודד תלמידים לברר בקרב משפחותיהם אם יש במשפחה סיפור מיוחד שקשור לשואה. סיפור כזה עשוי להיות סיפור הצלה של סבא, סיפור הקשור במלחמה בפרטיזנים וכד'. כמו כן, מישהו יכול להביא חפץ מסוים ולקשור אותו לשואה. ייתכן ויהיו תלמידים שלמשפחתם היה קשר לתופעת מסירת הילדים למנזרים בתקופת השואה וכו'. סיפורים משפחתיים יוכלו בוודאי לקשר את התלמידים לנושא ולהראות כי השואה אינה אסון רחוק מאיתנו שהתרחש בעם ישראל בעבר, אלא סוגיה הקשורה אלינו באופן ישיר. כדאי להקדיש זמן לשמיעת התלמידים. וכן אפשר להקים תערוכה קטנה הקשורה לחפצים או לסיפורים, כדי שגם תלמידים מכיתות אחרות יוכלו להתבונן בהם.

הפעלה ה: מסע בעקבות דפי יַעֲד

כדי לקרב את התלמידים אל הנושא הטעון אפשר להביא לכיתה יְדִפִי של יד ושם (אותם אפשר למצוא באתר האינטרנט של יד ושם). כל תלמיד יקבל דף ובו שם של ילד שנספה בשואה. לאחר מכן יאמר כל תלמיד מזמורי תהילים, כפי שאומרים ביום זיכרון, לפי אותיות שם הילד. במליאת הכיתה אחד התלמידים ילְמֵד משנה אחת לעילוי נשמתם. אפשר גם להדליק נר זיכרון בכיתה, שיוכל להוסיף לאירת הזיכרון.

דף עבודה לתלמיד

המורה יצלם את השאלות לתלמידים על דף (צהוב) או ירשום על הלוח והתלמידים יענו על השאלות שיש להן מענה בדף העד שברשותם.

- מה שמו הפרטי של הילד?
- מה שם משפחתו?
- מה שם אביו ואמו?
- היכן נולד הילד?
- מה תאריך הולדתו?
- היכן הוצא להורג?
- מי נותן את העדות בדף זה? מה זה יכול ללמד אותך על סיפורו של הילד?

למורה

המגמה שהתלמיד ינסה לעקוב אחר אותו הילד ולכן מומלץ שהמורה יפנה את התלמיד לאנציקלופדיה שבה ימצא חומר על אותה מדינה או עיר בה גדל הילד. לגבי השאלה מי נותן את העדות? התלמיד יכול ללמוד מכך שאם האב או האם מוסרים את העדות סימן שהם נשארו בחיים והבן לא. אם חבר או בן דוד נותן את העדות סימן שלא נותר בן משפחה קרוב יותר מהם לאותו ילד.

לבסוף שאלו את התלמידים באיזו מידה הם מרגישים את עצמם כממשיכי דרכם של אותם ילדים שילדותם נגדעה ולא זכו לעלות לארץ ישראל ולהקים משפחה.

הפעלה 1: חשיפה למצוקה הקיומית בתקופת השואה:

כדי לפתוח את הדיון בהתמודדויות הקיומיות בתקופת השואה, ערכו רשימה של הדברים החיוניים לחייו של כל אדם (החל מדברים בסיסיים כמו: מזון, מים, בגדים, תרופות ועד לרעיונות מופשטים יותר, כמו: חופש, ביטחון, משפחה, מסורת ועוד). רשמו (בעזרת גיר או אמצעי מחיק אחר) כל ערך על מרצפת שונה והורו לעשרה נציגים מהכיתה לעמוד רק בשטח המרצפות הכתובות.

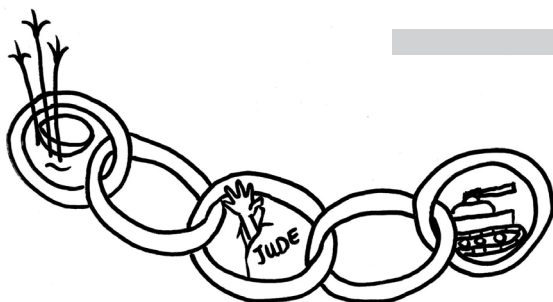
כעת הסבירו לתלמידים שכדי לשבור את רוחם של היהודים, הנאצים הפחיתו בכל פעם את 'שטח המחיה' ואת אמצעי הקיום של היהודים ואילצו אותם להתמודד בלעדיהם או לקיים אותם בסתר. לשם ההדגמה, מחקו ערך אחד מהמרצפות. בקשו מהנציגים להמשיך ולהסתובב בשטח שהצטמצם. כעבור כמה דקות מחקו עוד ערך והורו להם להוסיף ולהצטופף. לאחר 3-4 פעמים של צמצום שטח המחיה, בקשו מהנציגים לדווח על תחושותיהם. האם הצפיפות שנכפתה עליהם מקשה עליהם? האם הערכים ואמצעי הקיום עליהם נאלצו לוותר אכן נעלמו, או שהם מקיימים אותם בסתר בדרכים שונות (חיפוש מזון, שמירת התא המשפחתי, קיום חלקים מהמסורת, ניסיון לשמור על חופש מסוים בלב וכו')? אפשר להמשיך ולצופף אותם, עד שיהיו נציגים שיצהירו שהם פורשים כי אינם מסוגלים לעמוד בתנאים.

הערה: פעילות זו יכולה לשמש גם מבוא לדיון בניסיונות ההתמודדות ההלכתיים במצבים השונים.

שרשרת הדורות מהשוואה ועד ימינו

מטרות השיעור

1. להכיר ולהבין שבמהלך השואה יהודים עמדו בפני דילמות מוסריות ואמוניות קשות ביותר
2. ללמוד ולהבין שגם בזמנים קשים מאוד יהודים השתדלו לנהוג על פי ההלכה
3. להכיר ולהבין שדילמות מוסריות מעין אלו חוזרות על עצמן במשך הדורות בעם ישראל

מהלך השיעור

- פתיחה
- לימוד השאלה
- דיון
- קישור לשרשרת הדורות
- לימוד התשובה
- סיכום

מבוא

השיעור עוסק בשאלה מפורסמת על תינוק שבכה במחבוא בזמן השואה וסיכן את חייהם של יהודים שהתחבאו בקרבתו. בשיעור נציג את המקרה ונעלה את השאלה כיצד לנהוג במקרה כזה. נראה גם כיצד נפסקה ההלכה במקרה זה. נעמוד על עוצמתה של ההלכה המתמודדת עם מקרים אלה ועל כך שגם בשעות הקשות ביותר פונים יהודים לשאול את ההלכה. אירוע דומה התרחש בזמן מלחמת יום הכיפורים בתל סאקי כאשר חייל שאיבד את שמיעתו הרעיש בטעות וסיכן את החיילים שהתחבאו עמו מפני הסורים. בשיעור נעבור מהשואה למלחמת יום הכיפורים ונראה כיצד שאלות דומות יכולות להתרחש במצבים שונים וכיצד ההלכה יוצרת רצף בהתייחסות לאירועים אלה.

לימוד השאלה

המורים יציגו בפני התלמידים את השאלה שמופיעה בספר 'מגיא ההריגה', סימן א'.

אפשר להציג את השאלה בשלוש דרכים:

1. להקרין את השאלה מהתקליטור בעזרת מחשב ומקרן 'ברקו'
2. לצלם את השאלה מתוך החוברת על דף ולחלק אותה לתלמידים
3. לקרוא את השאלה בפני התלמידים

שו"ת מגיא ההריגה סי' א

ב"בונקר" - במחבוא ישבה עדה שלמה של יהודים שהסתתרו מחמת המציק הצורר ימ"ש, כדי שלא ימצאו אותם הטמאים הארורים ימ"ש. ברור שאם היו מוצאים אותם היו מוציאים אותם להורג. ובעת שהרשעים הללו ערכו חיפושים למצוא את האומללים האלו, כרץ תינוק, שהיה בין הנחבאים, בבכי ולא היה כל אפשרות להשתיקו. לוא היה נשמע קולו החוצה - היו נתפסים ומוצאים כולם להריגה. ונעמדה השאלה המותר לשים כר בכי התינוק כדי להשתיקו. במעשה זה היה חשש לסכנה שמא יחנק הילד. בינתיים נגש אחד ושם את הכר בכיו של אותו תינוק. והנה אחרי שעברו הרשעים הארורים נגשו להסיר את הכר וראו לתדהמתם שהילד נחנק. והשאלה היא, איפוא, אם היה מותר לשים את הכר בכדי להציל שאר האנשים, או אין היתר בזה, והאדם שעשה זאת אם כי בשגגה, עליו לקבל על עצמו תשובה שיכופר לו חטאו.

• דיון

המורים יקיימו דיון עם התלמידים.

נקודות לדיון:

- מה הרגישו הנוכחים?
- מה לדעתכם צריך לעשות במקרה כזה?
- מה אפשר ללמוד מכך שהסיפור מופיע בספר הלכה?
- האם אתם מכירים דילמות מוסריות נוספות שיהודים עמדו בהן בשואה?
- האם מקרה כזה יכול לחזור על עצמו, באיזה מצב?

המורים יסכמו על הלוח את הגישות השונות שעלו.

• שרשרת הדורות

המורים ישאלו את התלמידים אם מוכרים להם סיפורים כאלה ממקומות נוספים. המקרים הידועים הם סיפורו של הקרב בתל סאקי במלחמת יום הכיפורים וסיפורה של משפחת הרן.

מומלץ למורה להשיג את הסרט על הקרב בתל סאקי ממרפ"ד ולהקרינו בכיתה או שהמורה יקריא את הסיפור על תל סאקי שמופיע להלן.

סיפור של תל סאקי

תל סאקי הוא תל געשי קטן בדרום רמת הגולן מצפון לרמת מגשימים, על התל יש חורבה ולמרגלותיו דולמנים של אבני בזלת, גובהו כ- 594 מ' מעל פני הים. בשל חשיבותו האסטרטגית של התל, שממנו ניתן לצפות על הגזרה הוקם בו מוצב של צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים. המוצב כולל בונקר עילי קטן. הוא לא היה מאויש בצורה קבועה ומעת לעת הוצבו בו חיילים לשם תצפית. במלחמת יום הכיפורים התנהל בו קרב קשה בין כוח צה"ל לבין כוחות סוריים שניסו לפרוץ לרמת מגשימים ודרום הגולן. החיילים בבונקר היו נצורים. נשלחו לשם כוחות של חיילים כדי לחלצם אבל כוחות החילוץ לא הצליחו לעמוד באש הכבדה. לאחר הלחימה העזה וניסיונות החילוץ הכושלים ביום הראשון של המלחמה, ביקש אנסבכר מפקד המוצב סיוע ארטילרי, הפגזים המעטים שהוקצו לטובת העניין לא הועילו והוא החליט לסגת מהמוצב. גיחה קצרה החוצה הבהירה לו שהמוצב מוקף ואין דרך להיחלץ ממנו, החיילים התבצרו בבונקר השמידו את המפות ואת המסמכים הסודיים. הסורים המשיכו במאמציהם לכבוש את המוצב, הם התקרבו והטילו רימוני יד וירו פנימה. בבונקר היה חיל פצוע ששמיעתו נפגעה הפצוע החל לזעוק ובשל החשש כי החיילים יתגלו נאלץ המפקד להורות לחנוק את הפצוע....

לימוד התשובה

לפני תחילת לימוד התשובה מומלץ שהמורים יספרו לתלמידים ששאלה זו היא רק דוגמה אחת לדילמות ושאלות מוסריות והלכתיות קשות שהתעוררו בזמן השואה ושרבות מהן הובאו גם בפני רבנים להכרעה. מומלץ גם לספר שרבנים רבים כתבו שאלות ותשובות אלה, חלקם בספרים וחלקם בניירות שמתגלים במשך השנים אצל בני משפחתם או בארכיונים שונים ומתפרסמים מדי פעם. כדאי לספר שיש פרויקט שאוסף את מירב התשובות ומסדר אותם בתקליטור שו"ת השואה.

את התשובה אפשר להציג בשלוש דרכים:

- 1.** להקרין את התשובה מהתקליטור בעזרת מחשב ומקרן 'ברקו'
- 2.** לצלם את התשובה מתוך החוברת על דף ולחלק אותה לתלמידים
- 3.** לקרוא את התשובה בפני התלמידים

אנו מביאים כאן את הקטע המסיים את התשובה ובו הסיכום ההלכתי. לכיתות חזקות מצורף (בסוף שיעור זה) דף עבודה ללימוד התשובה.

התשובה

שו"ת מגיא ההריגה סי' א

ולכן אלו (והיו מקרים כאלו במשפחתי הי"ד) שלא רצו להציל נפשם ע"י החנקת ילד מישראל, קידשו שם שמים. אבל זה שכן עשה, אין צריך להיות לבו נוקפו מכיוון שכדין עשה בכדי להציל נפשות מישראל. והיטיב אשר דיבר בזה אחד מגדולי המפרשים על הכתוב: "מחמס אחיך יעקב תכסך בושה" (עובדיה א) באומרו: עשיו הוא צריך להתבייש על שהביא את יעקב לחמס, שרק בגללו היה צריך לעשות דברים אלו, וד' יקום נקמת דם עבדיו השפוך.

סיכום

המורים יסכמו את השיעור.

נקודות לסיכום:

1. איזה סיפור נגע כך יותר? מה אומר לך החיבור בין שני הסיפורים?
2. האם סיפורים אלה משנים את החשיבה ואת הראיה שלך כלפי יהודים בשואה או בתקופת מלחמת יום כיפור? מדוע?
3. מה למדת מהשיעור?

דף עבודה לתלמיד -

כיצד נוהגים בתינוק שבוכה ומסכן קבוצה שמתחבאת מפני הנאצים?

א. מסירת יחיד להצלת רבים

שמואל ב, פרק כ

וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיעֵל וַיִּשְׁמוּ שְׁבַע בְּן בְּכָרֵי אִישׁ יְמִינִי; וַיִּתְקַע בְּשֹׁפָר, וַיֹּאמֶר אֵין לָנוּ חֶלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלֶה לָנוּ בְּבֶן יִשִׁי, אִישׁ לֹאֲהֶלְיוּ יִשְׂרָאֵל. וַיַּעַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שְׁבַע בְּן בְּכָרֵי; וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוּ בְּמִלְכָם מִן הַיַּרְדֵּן וְעַד הַרְשָׁלָם. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אַבְיָשִׁי, עֵתָה יָרַע לָנוּ שְׁבַע בְּן בְּכָרֵי מִן אַבְשָׁלוֹם; אַתָּה קַח אֶת עַבְדֵי אֲדֹנָי וַיִּרְדְּף אַחֲרָיו, כִּן מִצָּא לוֹ עֲרִים בְּצִרּוֹת וְהִצִּיל עֵינָיו. וַיִּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב וְהַכֹּרֶתִי וְהַפְּלִתִי וְכָל הַגְּבָרִים; וַיִּצְאוּ מִירוּשָׁלַם לְרִדְף אַחֲרֵי שְׁבַע בְּן בְּכָרֵי וַיָּבִאוּ וַיִּצְרוּ עָלָיו בְּאַבְלָה בֵּית הַמַּעֲכָה, וַיִּשְׁפְּכוּ סִלְלָה אֶל הָעִיר וַתַּעֲמֵד בַּחֲלִי; וְכָל הָעָם אָשֶׁר אֶת יוֹאָב מִשְׁחִיתֵם לְהַפִּיל הַחוּמָה. וַתִּקְרָא אִשָּׁה חֲכָמָה מִן הָעִיר; שָׁמְעוּ שָׁמְעוּ, אָמְרוּ נָא אֶל יוֹאָב, קִרְבַּ עַד הַנָּה וְאֲדַבְּרָה אֵלָיְךָ. וַיִּקְרַב אֵלָיְךָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה... אַתָּה מִבְּקָשׁ לְהַמִּית עִיר וְאָם בְּיִשְׂרָאֵל, לְמָה תִּבְלַע נַחֲלַת ה'. וַיַּעַן יוֹאָב וַיֹּאמֶר: חֲלִילָה חֲלִילָה לִי,

אם אָבלע וְאם אֲשַׁחִית. לֹא כֵן הַדְּבָר, כִּי אִישׁ מֵהָר אֶפְרַיִם, שָׁבַע בְּן בְּכָרִי שְׁמוֹ, נָשָׂא יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדוֹד, תָּנּוּ אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֶלְכָה מֵעַל הָעִיר; וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל יוֹאֵב, הֲנִי רֵאשׁוּ מִשְׁלָךְ אֵלַיךְ בְּעַד הַחוּמָה. וַתְּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל כָּל הָעָם בְּחֻקְמֶתָה וַיִּכְרְתוּ אֶת רֵאשׁוֹ שָׁבַע בְּן בְּכָרִי וַיִּשְׁלְכוּ אֶל יוֹאֵב וַיִּתְקַע בַּשֶּׁפָּר, וַיִּפְצוּ מֵעַל הָעִיר אִישׁ לְאֹהֲלָיו; וַיּוֹאֵב שָׁב יְרוּשָׁלַם אֶל הַמֶּלֶךְ.

- מדוע צרו יואב וצבאו על העיר?
- לדעתכם, האם האישה ובני העיר נהגו כראוי כשהרגו את שבע בן בכרי?

תוספתא, מסכת תרומות, פרק ז, הלכה כ

סיעה של בני אדם שאמרו להם גויים, תנו לנו אחד מכם ונהרגו, ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם. יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. אבל אם יחדוהו ניחדוהו - שביקשו דווקא אותו להם כגון שיחדוהו לשבע בן בכרי [שבע בן בכרי - הסיפור עליו בספר שמואל מופיע במקור הקודם], יתנו להם ואל יהרגו כולם ... וכן הוא אומר: "ותבוא האשה אל כל העם בחוכמתה" וגו', אמרה להם הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים, תנו להם ואל תהרגו כולכם. רבי שמעון אומר: כך אמרה להם, כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה.

נסכם בטבלה את העקרונות שבתוספתא

המקרה	אמרו להם: תנו אחד מכם	ייחדוהו	חייב מיתה
הדין			
הטעם			

- לפי התוספתא, האם אנשי העיר בסיפור בשמואל נהגו כראוי? מה הטעמים לכך?
- האם אפשר למצוא דמיון בין אחד המקרים שבתוספתא לסיפור של התינוק שבכה? הסבירו.

ג. דין רודף

משנה, סנהדרין, פרק ח משנה ז

אלו שמצילין אותן בנפשן - הרודף את חברו להורגו.
פירוש: אם אדם רודף אחר אדם אחר כדי להורגו, מותר וצריך להרוג את הרודף כדי להציל את הנרדף.

תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף עב עמוד ב

אמר רב הונא: קטן הרודף, ניתן להצילו בנפשו.
פירוש: גם אם זה שרודף אחרי אדם אחר ורוצה להורגו הוא קטן שאינו בר ענישה בדרך כלל, מותר להורגו כדי להציל את הנרדף.

- מה מוסיף רב הונא על המשנה?

שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכה סעיף ב

ה(מ)עוברת שהיא פקשה לילד, מותר לחתוך העובר במעיה... מפני שהוא כרודף אחריה להרגה. ואם הוציא ראשו, אין נוגעים בו, שאין דוחים נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם.

המאירי (מעובד)

לפני שהעובר הוציא ראשו, מותר להורגו ולהציל את האם, כיון שעדיין אינו נפש ממש. אבל אם הוציא ראשו, זה נחשב שמן השמים רודפים אחר האישה ואסור להרוג את התינוק המסכן את האם.

- הסבירו: מהי ההבחנה בין עובר לבין תינוק שיצא ראשו?
- מה מוסיף המקרה שהובא בשולחן ערוך על המקרה של רב הונא?
- האם אפשר ללמוד מכאן כיצד יש לנהוג במקרה של התינוק במחבוא? הסבירו.

פירוש תפארת ישראל על המשנה, מסכת אהלות פרק ז משנה ו

נראה לי [הדין, שאם הוולד הוציא את ראשו אסור להרוג אותו כדי להציל את האם] שדווקא כשאפשר שכשתמות האם יינצל הוולד, אבל אם כשלא נמית את הוולד ימותו שניהם - אפשר שמותר להמית את הוולד כדי להציל את אמו.

- התפארת ישראל מבחין בין שני מצבים. מהם המצבים ומה הדין בכל אחד מהם?
- שאלה למצטיינים: אילו הייתם נדרשים לפסוק הלכה על פי המקורות שלמדתם כיצד הייתם פוסקים? נמקו את החלטתכם.

שו"ת 'מגיא ההריגה' סימן א - מסקנה

ולכן אלו (והיו מקרים כאלו במשפחתי הי"ד) שלא רצו להציל נפשם ע"י החנקת ילד מישראל, קידשו שם שמים. אבל זה שכן עשה, א"צ להיות לבו נוקפו מכיוון שכדין עשה בכדי להציל נפשות מישראל. והיטיב אשר דיבר בזה אחד מגדולי המפרשים על הכתוב: "מחמס אחיך יעקב תכסך בושה" (עובדיה א) באומרו: עשיו הוא צריך להתבייש על שהביא את יעקב לחמס, שרק בגללו היה צריך לעשות דברים אלו, ודי' יקום נקמת דם עבדיו השפוך.

• מהי אם כן מסקנת הרב אפרתי בשאלה?

דף עבודה לתלמיד [עם תשובות מצורפות]
כיצד נוהגים בתינוק שבוכה ומסכן קבוצה שמתחבאת מפני הנאצים?

א. מסירת יחיד להצלת רבים

שמואל ב, פרק כ

וּשְׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיעַל וְשֵׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי אִישׁ יְמִינִי; וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר, וַיֹּאמֶר אֵין לָנוּ חֵלֶק בְּדוֹד וְלֹא נִחְלָה לָנוּ בְּבֶן יִשִׁי, אִישׁ לֹאֲהֶלְיוֹ יִשְׂרָאֵל. וַיַּעַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי; וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוֹ בְּמִלְכָם מִן הַיַּרְדֵּן וְעַד יְרוּשָׁלַם. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אֲבִישׁי, עֲתָה יֵרַע לָנוּ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי מִן אֲבִשְׁלוֹם; אֲתָה קַח אֶת עַבְדֵי אֲדֹנָיךָ וְרַדְף אַחֲרָיו, כִּן מִצָּא לֹו עָרִים בְּצִרּוֹת וְהִצִּיל עֵינָיו. וַיִּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב וְהַכְרֵתִי וְהַפְלֵתִי וְכָל הַגְּבָרִים; וַיִּצְאוּ מִירוּשָׁלַם לְרַדְף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי וַיָּבֹאוּ וַיִּצְרוּ עָלָיו בְּאֲבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה, וַיִּשְׁפְּכוּ סִלְלָה אֶל הָעֵיר וַתַּעֲמַד בַּחֲלִי; וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אֶת יוֹאָב מִשְׁחִיתֵם לְהַפִּיל הַחוּמָה. וַתִּקְרָא אִשָּׁה חֲכָמָה מִן הָעֵיר; שָׁמְעוּ שָׁמְעוּ, אָמְרוּ נָא אֶל יוֹאָב, קֶרֶב עַד הִנֵּה וְאֲדַבְּרָה אֵלָיךָ. וַיִּקְרַב אֵלֶיהָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה... אֲתָה מִבְּקִשׁ לְהַמִּית עֵיר וְאָם בְּיִשְׂרָאֵל, לָמָּה תִּבְלַע נַחֲלַת ה'! וַעַן יוֹאָב וַיֹּאמֶר: חֲלִילָה חֲלִילָה לִי, אִם אֲבִלַע וְאִם אֲשַׁחִית. לֹא כֵן הַדָּבָר, כִּי אִישׁ מֵהָר אֶפְרַיִם, שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי שָׁמוֹ, נָשָׂא יָדוֹ בְּמִלְךָ בְּדוֹד, תָּנּוּ אֶתוֹ לְבַדּוֹ וְאֶלְכָה מֵעַל הָעֵיר; וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל יוֹאָב, הִנֵּה רֹאשׁוֹ מִשְׁלָךְ אֵלָיךָ בְּעַד הַחוּמָה. וַתִּבּוֹא הָאִשָּׁה אֶל כָּל הָעָם בְּחֲכָמָתָהּ וַיִּכְרַתוּ אֶת רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי וַיִּשְׁלְכוּ אֶל יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר, וַיִּפְצוּ מֵעַל הָעֵיר אִישׁ לֹאֲהֶלְיוֹ; וַיּוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלַם אֶל הַמֶּלֶךְ.

- מדוע צרו יואב וצבאו על העיר? משום ששבע בן בכרי מצא מסתור בעיר
- לדעתכם, האם האישה ובני העיר נהגו כראוי כשהרגו את שבע בן בכרי? אין כאן תשובה חד-משמעית. זוהי שאלת מחשבה לתלמידים, שיכולים להעלות סברות שונות, כגון: כן, כדי להציל את העיר. או: כן, כי מגיע לו. או: לא, אסור לסייע בהריגה.

תוספתא, מסכת תרומות, פרק ז, הלכה כ

סיעה של בני אדם שאמרו להם גויים, תנו לנו אחד מכם ונהרגו, ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם. יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. אבל אם יחדוהו [יחדוהו - שביקשו דווקא אותו] להם כגון שיחדוהו לשבע בן בכרי [שבע בן בכרי - הסיפור עליו בספר שמואל מופיע במקור הקודם], יתנו להם ואל יהרגו כולם ... וכן הוא אומר: "ותבוא האשה אל כל העם בחוכמתה" וגו', אמרה להם הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים, תנו להם ואל תהרגו כולכם. רבי שמעון אומר: כך אמרה להם, כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה.

המקרה	אמרו להם: תנו אחד מכם	ייחדוהו	חייב מיתה
הדין	יהרגו כולם ולא ימסרו	ימסרו	ימסרו
הטעם	לא מפורש בברייתא הצעה: אי אפשר להרוג מישהו סתם	אין טעם שיהרגו כולם	הוא ממילא חייב מיתה

- לפי התוספתא, האם אנשי העיר בסיפור בשמואל נהגו כראוי? מה הטעמים לכך? בתוספתא הובאו שני טעמים. לפי תנא קמא, הטעם הוא שאם לא ימסרו אותו, כולם יהרגו ועדיף שיהרג רק אחד. לפי רבי שמעון, הטעם הוא שהוא חייב מיתה על פי דין ולכן בודאי שמותר למסור אותו.
- האם אפשר למצוא דמיון בין אחד המקרים שבתוספתא לסיפור של התינוק שבכה? הסבירו.

מצד אחד, יש דמיון בשתי נקודות. ראשית, בשני המקרים מדובר על אדם שמסכן את השאר ואפשר להציל את כולם על ידי הריגתו; ושנית, בשני המקרים - אם לא יהרגו אותו, כולם יהרגו. מצד שני, יש גם כן שני הבדלים: ראשית, התינוק לא עושה שום דבר בכוונה ואינו אשם בשום דבר; ושנית, יתכן שלאחר הריגת התינוק הם יינצלו, מכיון שלא ימצאו אותם.

ג. דין הודף

משנה, סנהדרין, פרק ח משנה ז

אלו שמצילין אותן בנפשן - הרודף את חברו להורגו.

פירוש: אם אדם רודף אחר אדם כדי להורגו, מותר וצריך להרוג את הרודף כדי להציל את הנרדף.

תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף עב עמוד ב

אמר רב הונא: קטן הרודף, ניתן להצילו בנפשו.

פירוש: גם אם זה שרודף אחרי אדם אחר ורוצה להורגו הוא קטן שאינו בר ענישה בדרך כלל, מותר להורגו כדי להציל את הנרדף.

• מה מוסיף רב הונא על המשנה?

רב הונא מוסיף שהדין המתיר להציל את הרודף חל גם כאשר הרודף קטן ובדרך כלל לא מענישים אותו, אבל כאן מותר להורגו כדי להציל את הנרדף.

שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכה סעיף ב

הנמ(עוברת שהיא מְקֵשָׁה לילד, מותר לחתוך העובר במעיה... מפני שהוא כרודף אחריה להרגה. ואם הוציא ראשו, אין נוגעים בו, שאין דוחים נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם.

המאירי (מעובד)

לפני שהעובר הוציא ראשו, מותר להורגו ולהציל את האם, כיון שעדיין אינו נפש ממש. אבל אם הוציא ראשו, זה נחשב שמן השמים רודפים אחר האישה ואסור להרוג את התינוק המסכן את האם.

• הסבירו: מהי ההבחנה בין עובר לבין תינוק שיצא ראשו?

כל זמן שלא יצא ראשו הוא עדיין אינו בחזקת אדם ולכן יש עדיפות לאם, אבל אחרי שיצא ראשו מדובר בשני אנשים ואין לאחד עדיפות על האחר.

• מה מוסיף המקרה שהובא בשולחן ערוך על המקרה של רב הונא?

בשולחן ערוך מדובר במצב שבו הרודף אינו רודף בכוונה ולמרות זאת הוא מוגדר כרודף.

• האם אפשר ללמוד מכאן כיצד יש לנהוג במקרה של התינוק במחבוא? הסבירו.

אין דוחין נפש מפני נפש כיון שהתינוק בבונקר דומה לתינוק שהוציא ראשו.

פירוש תפארת ישראל על המשנה, מסכת אהלות פרק ז משנה ו

נראה לי [הדין, שאם הוולד הוציא את ראשו אסור להרוג אותו כדי להציל את האם] שדווקא כשאפשר שכשתמות האם יינצל הוולד, אבל אם כשלא נמית את הוולד ימותו שניהם - אפשר שמותר להמית את הוולד כדי להציל את אמו.

- התפארת ישראל מבחין בין שני מצבים. מהם המצבים ומה הדין בכל אחד מהם? התפארת ישראל מבחין בין מצב שבו אם לא נהרוג את הוולד והאם תמות - הוולד ינצל, לבין מצב שבו ייתכן ששניהם ימותו.
- שאלה למצטיינים: אילו הייתם נדרשים לפסוק הלכה על פי המקורות שלמדתם כיצד הייתם פוסקים? נמקו את החלטתכם.

שו"ת 'מגיא ההריגה' סימן א - מסקנה

ולכן אלו (והיו מקרים כאלו במשפחתי הי"ד) שלא רצו להציל נפשם ע"י החנקת ילד מישראל, קידשו שם שמים. אבל זה שכן עשה, א"צ להיות לכו נוקפו מכיוון שכדין עשה בכדי להציל נפשות מישראל. והיטיב אשר דיבר בזה אחד מגדולי המפרשים על הכתוב: "מחמס אחיך יעקב תכסך בושה" (עובדיה א) באומרו: עשיו הוא צריך להתבייש על שהביא את יעקב לחמס, שרק בגללו היה צריך לעשות דברים אלו, ודי יקום נקמת דם עבדיו השפוך.

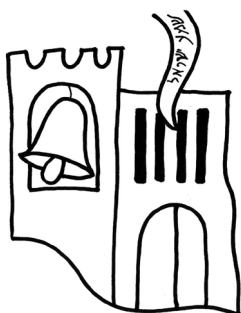
- מהי אם כן מסקנת הרב אפרתי בשאלה? הרב אפרתי פוסק שמצד הדין מותר לחנוק את התינוק כדי להציל נפשות, אבל מי שמוסר נפשו ולא חונקו מקדש שם שמים.

הצלת ילדים על ידי מסירתם לגוי

מטרות

1. להבין את ההתמודדות הקשה שעברו ההורים כשנקלעו למצב של הצלת ילדיהם על ידי מסירתם לגוי
2. ללמוד את הבעיות ההלכתיות שמתעוררות בעקבות מסירת ילדים למזרים או לגויים
3. ללמוד על ההשלכות של מעשה זה לאחר השואה, וביניהן: הצלת הילדים, השבתם לחיק משפחותיהם, ההתמודדות עם ילדים שלא רצו לעזוב את הגוי המציל וכד'
4. ללמד את התלמידים על שיקום הילדים הניצולים
5. לדעת שיש משפחות שמחפשות את יקיריהן עד עצם היום הזה
6. להראות לתלמידים שגם בזמנים קשים יהודים השתדלו לנהוג על פי ההלכה

מהלך השיעור

הערה: בתחילת החוברת המורה ימצא הפעלות שנועדו "להכניס" את התלמידים לנושא השואה.

- א. פתיחה: הפעלה, בחינת אפשרויות שונות להצלת ילדים
- ב. לימוד והכרת הנושא מתוך שו"ת השואה
- ג. סיפור לסיכום

מבוא היסטורי

למורים: מבוא זה נועד לתת מידע כללי על הנושא. בהתאם לכיתתכם החליטו אילו קטעים וכמה כדאי להביא בפני התלמידים.

הצלת ילדים בשואה

המצוקה שנקלעו אליה הורים בזמן השואה הכניסה אותם לדילמה נוראית בקשר לילדיהם. הרצון הטבעי של הורה לשמור את ילדיו קרוב אליו נתקל בחשש הנורא מפני הגורל המצפה לילדים במקומות שאליהם יישלחו עם ההורים. חשש נורא זה הביא הורים רבים לחפש מקומות מסתור לילדיהם בצד הגרמני.

הסתרת ילדים אצל משפחות נוצריות הייתה אפשרות מועדפת מכיון שהיא הבטיחה טפול בילד גם בזמן שהוריו לא יהיו לצדו. לכן, ההורים היו צריכים למצוא משפחה מתאימה שתהא מוכנה להסתכן ולקבל את הילד לתוכה. היו מעט משפחות של נוצרים שהסכימו לכך. וגם אלו שהסכימו העדיפו לרוב בת על בן, משום שבנים היו חשופים יותר לזיהויים כיהודים בגלל ברית המילה.

היה משקל גם למראה הילד. במקרים רבים המצילים העדיפו ילדים בעלי חזות ארית ודוברי פולנית. הסתרה מעין זו עלתה בדרך כלל למשפחה כסף רב וההורים התבקשו

לשלם על כך מראש. עקב המצב הכלכלי בפולין מעט מאוד משפחות יכלו להרשות לעצמן לעשות כך. בין המצילים היו גם ידידיהם של ההורים, שהיו מוכנים להסתכן לשם כך. רק חלק מהילדים שנקלטו במשפחות נצלו. היו שנתגלו על ידי הנאצים במהלך המלחמה, היו שהוסגרו על ידי מלשינים או על ידי המשפחות עצמן והיו גם משפחות שהשליכו את הילדים לרחוב בשלב מסוים.

מקום נוסף שבו הוסתרו ילדים היה המנזרים. בפולין היו הרבה מנזרים עקב היותה ארץ קתולית, ובמיוחד מנזרי נשים שפעלו ממילא כבתי יתומים ואסופיים. הילדים הגיעו למנזרים בכמה דרכים. היו הורים שמסרו את הילדים ישירות למנזר; היו משפחות שאמצו ילדים, אך כעבור זמן-מה חששו להמשיך ולהסתירם בביתם והעבירו למנזרים; היו ילדים שנאספו ברחובות ונזירות חמלו עליהן או אנשים אחרים אספום והעבירו למנזרים; והיו גם ילדים שהגיעו למנזרים בכוחות עצמם. מעדויות שקיימות היום אנו יודעים שילד שהגיע למנזר לא נתקל בשער נעול. הילדים במנזרים אמנם חשו בטחון יחסי מפני הנאצים אך הם נאלצו להתמודד עם בעיות קשות בתחום הדתי. הם היו צריכים להתפלל עם ילדי הכנסייה, וכמובן ששמירת המצוות נאסרה עליהם, ולעיתים הם סבלו מיחס אנטישמי. רבים מן הילדים התנתקו מיהדותם בשל הרצון להיפטר מהזהות היהודית שרק הזיקה להם או כי שכחו את יהדותם בסביבה הנוצרית. קבוצה אחרת של ילדים כללה ילדים שנותקו ממשפחותיהם ושוטטו בצד הגרמני לבדם. הסיבות לכך היו רבות, החל מילדים נטושים שהוריהם מתו או נשלחו למחנות וכלה בילדים שברחו לצד הגרמני כדי לחפש אוכל או להביא אוכל לגטו ונשאר שם וכד'. ילדים שנקלעו לצד הגרמני מצאו בדרך כלל פרנסה במכירת סיגריות ועיתונים ברחובות, בהברחות, בגניבות ובקיבוץ נדבות. את הלילות העבירו בחדרי מדרגות, במרתפים או בגינות ציבוריות. (אפשר להזכיר כאן את הסיפור והסרט "מוכרי הסיגריות מכיכר שלושת הצלבים"). ילדים אלה, שלעיתים היו רק בני עשר, נאלצו להיאבק בכוחות עצמם על קיומם והישרדותם. לא תמיד המשפחות רצו להחזיר את הילדים. ובנוסף, ילדים קטנים לא תמיד זכרו בכלל שהם יהודים. קשה במיוחד הייתה החזרת ילדי המנזרים לכור מחצבתם היהודי. ראשי המנזרים לא התנדבו להחזירם, כי ראו בהם נוצרים. ואילו הילדים התקשו להתנתק בכוחות עצמם מההוויה הנוצרית שחיו בה והתחנכו בה. קשה להעריך כמה מהילדים שניצלו ע"י קבלת הזהות הנוצרית אכדו לעד לעם היהודי, מהם שסירבו במודע לחזור לכור מחצבתם ומהם שנמסרו כפעוטים למשפחות נוצריות ולמנזרים, הוטבלו לנצרות ונטמעו בחברה הנוצרית לחלוטין.

- ספרו לתלמידים את סיפור הרקע על אקציית הילדים, אפשר גם לצלם ולחלק את הסיפור לתלמידים.

אקציית הילדים שאירעה בגטו קובנה ביום ג' י"ד ניסן תש"ד (ערב פסח).

ביום שני, 27 במרץ 1944, קרה הנורא מכל - האקציה של הילדים. האקציה האכזרית ביותר שידע הגטו. ניידות משטרה מצוידות ברמקולים נעו משעות הבוקר המוקדמות ברחובות הגטו, ומתוך הרמקולים בקעו קולות מתכתיים, רעים: "על הכול להישאר בבתים. מי שיעז לצאת מן הבית, יירה במקום". פלוגות של אנשי גסטאפו, מתוגברים בחיילים ליטאים ובשבויי מלחמה אוקראינים, כשטו על הבתים, שלפו ילדים ממיטות חמות, חטפו ילדים מידי הוריהם, היכו אותם והשליכו אותם למשאיות. הפקודה הייתה לנקות את הגטו מילדים בני 12 ומטה, ונשים וגברים בני 55 ומעלה.

הגטו התמלא צעקות, יללות ובכי. ניידות המשטרה סבכו בחוצות הגטו משמיעות מוזיקה קולנית ברמקולים, להחריש את זעקות הילדים והאמהות. כלבים התרוצצו מבית לבית, במחבואים ובחצרות, תרים אחר הטרף האנושי. אמהות התחננו: "אל תיקחו את הילדים!", אבל הגרמנים ענו בצעקות: "את הזבל הזה חייבים לסלק, ואתן תעבדו עבורנו". אמהות שהתנגדו להתנתק מן הילדים או שניסו להוציא אותם מהמשאיות הושלכו בכוח לאחור, או שנורו במקום. ילדים ניסו לברוח, ונורו.

הגרמנים אילצו את השוטרים היהודים לחשוף מקומות מסתור של ילדים. מי שסירבו הועברו לפורט התשיעי ונורו למוות. כ-1,800 תינוקות, ילדים וזקנים נרצחו בתוך פחות מ-48 שעות. רובם של 130 שוטרי המשטרה היהודית הועברו לפורט התשיעי, שם היכו אותם ועינו אותם כדי שיגלו את מקומות המסתור בגטו. שלושים וארבעה מראשי המשטרה היהודית הוצאו להורג, ובראשם המפקד משה לויין וסגניו יהודה זוכוביץ' ואיקה גרינברג. שבעה לא עמדו בעינויים וגילו.

למחרת נמשך המצוד, בסיוע שוטרים יהודים שנשברו בעינויים. "היהודים בניטו נדהמו בראותם שוטרים יהודיים נוסעים עם הגרמנים באותה מכונית ממקום אחד למשנהו, ומסייעים לגלות את המחבואים ('המלינות') של הילדים והקשישים חסרי האונים" (לייב גרפונקל, "קובנה היהודית בחורבנה", עמ' 180). כך נתגלו עוד 300 קורבנות. כ-1,200 ילדים וקשישים שהצליחו להסתתר במחבואיהם, התגלו לבסוף ונרצחו בפורט התשיעי ובאשוויץ.

לפי עדויות של ניצולי הגטו, לתושביו הגיעו ידיעות מוקדמות על האקציה הצפויה, מגטאות אחרים בליטא בהם נערכה אקציה דומה. הידיעות קראו להם להחביא את ילדיהם מפני הגרמנים. בעקבות זאת, הוברחו ילדים מהגטו ונמסרו למשפחות לא-יהודיות. רבים מילדים אלה ניצלו. מעט ילדים ניצלו מהאקציה, בזכותו של קצין הס"ס קרל רינק, שהיה מפקד בתי המלאכה. רינק שנודע ביחסו ההוגן (יחסית) ליהודים, איפשר לילדים להתחבא בשטח בתי המלאכה ומנע מהגרמנים ושלוחיהם הליטאים והאוקראינים לחפש ולהוציא ילדים אלו ממחבואם.
[מתוך ויקיפדיה]

מידע נוסף

אקציה (בגרמנית: מבצע) היא הכינוי המקובל לריכוז יהודים לקראת גירושם למחנות ריכוז והשמדה. האקציות בוצעו על ידי אנשי אס אס ואחרים ובסיוע כוחות שיטור מקומיים שפעלו לפי הנחיותיהם. מי שלא ביצע את המתבקש נורה במקום. באקציה נהגו השוטרים והתושבים המקומיים באלימות רבה כלפי היהודים, ויהודים רבים נרצחו באכזריות עוד בטרם השילוח עצמו.
אקציית ילדים: אקציה שנועדה לרכז ילדים בגיל מסוים [או בטווח גילאים] כדי לשולחם למחנות או להורגם במקום סמוך.

• כתבו על בריסטולים, על דפי A3 או על הלוח את האפשרויות הבאות שעמדו לפני ההורים במצב זה:

אפשרות א' - לקנות תעודות לידה מגויים עם שמות של גויים ולשים תעודות אלה בתוך העטיפה של התינוק. אחר כך לשים את התינוק בצד בתי יתומים של גויים או על יד כנסייה כדי שהגויים יחשבו שהם משלהם ויאספו אותם ויגדלו אותם כגויים.

אפשרות ב' - למסור את התינוקות לכמרים מתוך תקווה שההורים יישארו בחיים ויוציאו את הילדים מידי הכמרים.

אפשרות ג' - למסור את הילדים למכרים נוכרים שיחביאו אותם ולאחר המלחמה יחזירו אותם להוריהם

אפשרות ד' - לא לעשות דבר ולקוות לטוב.

• בקשו מהתלמידים:

- א. לקרוא את האפשרויות השונות ולחשוב עליהן
- ב. לנסות ולחוש את תחושותיהם של ההורים ברגעים קשים אלה
- ג. לשקול את האפשרויות ולהחליט במה הם היו בוחרים ומדוע
- ד. לציין את הסיכון בהצעה שבחרו בה
- ה. להשיב על השאלה: האם הם היו בוחרים באופן שונה לגבי ילד קטן לעומת ילד גדול יותר?
לאחר מכן קיימו איסוף במליאת הכיתה.

תשובות אפשריות:

- יש חשש שהילדים הקטנים ביותר לא ידעו אף פעם שהם יהודים וכך העם היהודי יאבד אותם.
- יש חשש שהכמרים לא יסכימו לקבל ילדים יהודים.
- יש חשש שהגויים לא יסכימו לקבל את הילדים כי יפחדו שהגרמנים יפגעו בהם.
- יש חשש שהם לא יחזירו את הילדים להוריהם לאחר המלחמה.
- יש חשש שהגויים יסגירו את הילדים שהגיעו אליהם.
- אי עשייה - משמעה גזר דין מוות לילדים.

ג. לימוד דילמה הלכתית הקשורה להחבאת ילדים במנזרים

אנו מציעים את הלימוד ההלכתי בשתי רמות:
ברמה הבסיסית אנו מביאים להלן את הדילמה ואת הנקודות המרכזיות
בדיון הההלכתי.
לרמות יותר גבוהות מצורף דף עבודה בהמשך.

הדילמה: הצלת ילדים ממוות במחיר הפיכתם לנוצרים

למורים: דילמה זו נדונה בספר שאלות ותשובות "ממעמקים", חלק ה סימן ט', שחבר הרב אפרים אושרי.

הדיון ההלכתי

האם הורים מצווים - על פי ההלכה - להציל את חיי הילדים אפילו כשיש חשש סביר שהילדים ימירו את דתם?

• דברי רקע למורים בנושא ההלכתי:

שאלה זו נחלקת לשתי שאלות:

1. האם מותר להציל חיים כשיש חשש סביר של המרת דת?

2. האם יש הבדל לגבי שאלה זו בין גדול לקטן?

לגבי השאלה הראשונה, הדיון סובב סביב השאלה אם הנצרות היא עבודה זרה, שהרי

לגבי עבודה זרה הכלל הוא "הרג ואל יעבור".

לגבי השאלה השנייה, הדיון סובב סביב השאלה, האם קטנים מצווים במצות קדוש השם

וחייבים גם הם להיהרג ולא לעבור או לא.

הקריאו לילדים את השאלה או צלמו אותה. לאחר מכן לימדו ביחד את תמצית התשובה.

הרב אפרים אושרי, שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

השאלה

חדשים אחדים לפני שהגרמנים ימ"ש הוציאו לפועל את הרג הילדים היהודיים הידוע בשם "קינדער אקציאן" בגיטו קובנה ביום ג' וד' ניסן תש"ד, כבר נפוצה השמועה הלא טובה בגיטו על פעולת זוועה זו שהזדים הארורים עומדים להעביר, בפעולת רצח המוני זה נרצחו אז כאלף ומאתיים ילד.

ההורים האומללים חיפשו עצות ותחבולות איך להבריא את ילדיהם עולליהם מידי הרוצחים הטמאים כדי להצילם מטבח השמד הזה.

אחת העצות היתה לקנות תעודות לידה מגויים שבהן היה כתוב שם נכרי, ולשים תעודה כזאת בתוך העטיפות של העוללים והיונקים שבהן עטפו את החבילות החיות הללו, שהיו מזרקות על יד בתי יתומים של גויים, ועל ידי בתי יראתם, כדי שהגויים יחשבו על סמך התעודות הללו שתינוק זה הוא תינוק של נכרים למען יאספו אותו אליהם ויגדלוהו כאחד האסופים. היו כאלה שמסרו את תינוקותיהם מדעת לכמרים למען יגדלו אותם באמונתם כדי להצילם, מתוך תקווה שאם ישארו בחיים הם יצליחו להוציא את ילדיהם מידי הנכרים.

והיו כאלה שמסרו את ילדיהם למכיריהם הנכרים שיחביאום עד לאחר המלחמה ואז יחזירו להוריהם היהודים אם יהיו בחיים.

ונשאלתי אם מותר לעשות כן מצד הדין מאחר שספק גדול הוא אם ההורים ישארו בחיים והתינוקות הללו יטמאו בין הגויים ולא ידעו את עמם ומולדתם.

תמצית התשובה

הנחת היסוד היא שבהמרת דת חל הכלל 'יהרג ואל יעבור' גם על קטנים חלה מצות קידוש השם קטנים אינם חייבים למסור את נפשם על קידוש השם, אבל הם רשאים לעשות זאת לגדולים אסור למסור קטנים לעובדי עבודה זרה אם הגויים מבטיחים להחזיר את הילדים אחרי המלחמה אז יש כאן ודאי פקוח נפש וספק שהם ימירו את דתם ומספק מותר למסור את הילדים לגויים

ג. פעילות בעקבות סיפור

הסיפור הבא עוסק בהתמודדות עם החזרת ילדים שהוסתרו במנזרים. אפשר לקרוא כסיום לשיעור ואפשר גם לעשות סביבו הפעלה, כמוצע להלן. **הצעה:** אפשר לקרוא את הסיפור ללא כותרת ולבקש מהתלמידים לתת לו כותרת.

כוחו של שמע ישראל

בימי השואה ילדים יהודים רבים מצאו מקלט במנזרים קתוליים. פעמים רבות להורים המיואשים לא הייתה ברירה אחרת, אם רצו להציל את חיי ילדיהם. תינוקות וילדים רכים כאחד הושארו בבתי יתומים של הכנסייה הקתולית, שם לפחות זכו להגנה ומזון. אלפים רבים של ילדים ניצלו בצורה זאת מתאי הגז.

לאחר המלחמה התגייסו גופים רבים במטרה להחזיר ילדים אלו לעם היהודי, אולם לא היה בידיהם מידע כמה ילדים הוסתרו ובאלו מנזרים הם מצויים. לרבים מהם לא נשארו בני משפחה שיכלו לקחתם, וחלקם נמסרו קטנים מאד ולא ידעו על יהדותם. בעמל רב ובעבודת נמלים נאסף מידע חלקי על ילדים יהודים שהוסתרו על-ידי הכנסייה הקתולית. רבנים מהארץ ומהתפוצות התגייסו גם הם לסייע בהחזרת ילדים אלה. הסיפור שלכנינו אירע באחת המשלחות שהגיעה מארה"ב ובריטניה בהנהגת הרבנים סילבר וגרפינקל, לשם הוצאתם של ילדים אלו מהמנזרים והחזרתם לעמם.

במנזר אחד אליו הגיעה המשלחת קיימו הרבנים פגישה עם ראש המנזר. "מובן מאליו, כי איננו מתנגדים לכך שהילדים יחזרו למשפחתם, או לכל פחות לבני עמם, אבל כיצד נוכל להבדיל בין הילדים היהודיים והלא-יהודיים?", אמר להם הנזיר. "סברנו, כי השמות יעזרו לנו", ענו הרבנים. "נעבור על רשימת השמות ונבחר בשמות

הנשמעים כיהודיים". "לא, לא ולא. איננו מוכנים לשיטות כאלה", אמר הנזיר. "לא נוכל לשחרר ילד בגלל צורת שמו בלבד. נשחרר רק את אותם הילדים, שבוודאות מלאה תוכלו להוכיח את מוצאם היהודי".

הרבנים נקלעו למצוקה. מה אפשר לעשות במצב כזה? רובם הגדול של הילדים הופרדו מהוריהם בגיל כל-כך רך, שבעצמם לא זכרו את שורשיהם. מסמכים? אי אפשר היה להשיב מסמכים שנעלמו במהלך המלחמה. הם ניסו שוב לשכנע את ראש המנזר, אבל לצערם ללא הצלחה. הנזיר החל כבר לאבד את סבלנותו.

"צר לי, הקדשתי לכם כבר זמן רב מדי. אני נותן לכם שלוש דקות, כדי להחליט מה לעשות", אמר להם. לבבות הרבנים נמלאו כאב, כל מאמציהם היו לשווא. לפי המידע שהיה בידם, יותר ממאה ילדים יהודים שהו במנזר ולרשותם עמדו שלוש דקות בלבד. הם התפללו בליבם לקב"ה שיאיר את עיניהם למצוא פתרון להצלת הילדים.

אחד הרבנים אמר: "האם נוכל לנצל את שלוש הדקות בכל מועד?". "בהחלט", ענה ראש המנזר. "ובכן נחזור מחדש לפני שהילדים ילכו לישון".

"בשבע בדיוק", אמר בעצבנות הנזיר, שהיה סקרן לדעת, איזה רעיון חדש ימציאו היהודים. השעון הראה שבע, כל ילד שכב במיטתו באולם הגדול. הרבנים עמדו במרכז אולם השינה. אחד מהם עלה על שרפרף קטן וחיכה. דממה שררה באולם. הרב השמיע בקול נרגש שש מילים: "שמע ישראל, ה' א-להנו, ה' אחד". ברגע זה נשמע בחלקי האולם השונים מלמול שכמעט לא ניתן לשמוע אותו, קולות ילדותיים דקיקים בוכיים קראו בשקט: "מאמא, מאמל'ה, מאמיקה". כל ילד קרא בשפתו הוא לאימו, לאם האוהבת שלפני שנים אחדות בזמן שכיסתה אותו באהבה, מלאת אמונה לחשה לאוזן ילדה את המילים, את התפילה שכל ילד יהודי מכיר: "שמע ישראל, השם א-להנו, השם אחד".

ראש המנזר הרכין את ראשו. הרבנים השיגו את מבוקשם: מצאו את ילדיהם האבודים.

* סיפור זה סופר בדברצן, הונגריה, באזכרה לקדושי השואה מייד אחרי המלחמה

- **לאחר קריאת הסיפור:**
- 1. בקשו מהתלמידים להגיב לסיפור באופן חופשי. אפשר לרשום נקודות על הלוח.
- 2. שאלו את התלמידים, מה הם למדים מסיפור זה על כוחו של "שמע ישראל" בעם ישראל לדורותיו?
- 3. להעשרה: מומלץ להביא טייפ או מחשב לכיתה עם אחת המנגינות שמופיע בה "שמע ישראל" ולהקשיב למילים ואולי גם לשיר, כפתיחה לסיפור או לאחריו.

דף עבודה: דרכים שונות להצלת ילדים בשואה

א. מצוות קידוש ה'

נפתח בלימוד גדרי מצות קידוש ה'.

הערה: מצות קידוש ה' ואיסור חילול ה' מקיפים פרטים רבים. בדף זה נעסוק רק בכפן מסוים של מצוות אלו הקשור להצלת ילדים בשואה.

1. ויקרא כב, לב

וְלֹא תַחַלְלוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְשְׁכֶם:

- כמה ציוויים יש בכסוק זה? מהם?

2. ספר החינוך, מצוה רצו- מצות קידוש השם

שנצטוונו לקדש את השם, שנאמר [ויקרא כ"ב, ל"ב] "ונקדשתי בתוך בני ישראל", כלומר שנמסור נפשנו למות על קיום מצות הדת.

- מהי מצוות קדוש השם?

3. ספר המצוות לרמב"ם, מצות לא תעשה סג

שהזהירנו מחלול השם. שכל מי שביקשו ממנו שיעבור על עבודה זרה או גילוי עריות או שפיכות דמים, הנה הוא חייב להתיר נפשו וייהרג ואל יעבור. ואם עבר ולא נהרג - כבר חלל את השם ועבר על לאו זה. ואם היה זה ברבים, כלומר בעשרה מישראל, כבר חלל את השם ברבים ועבר על אמרו יתעלה "ולא תחללו את שם קדשי", וחסאו גדול מאד.

- מה הוא איסור חילול השם?
- מהם שני המצבים שעליהם מדבר הרמב"ם ומה ההבדל ביניהם?

ב. התחזות לגוי כדי להינצל

בפרק הראשון עסקנו במצות קידוש ה' ובאיסור חילול ה' באופן עקרוני. בפרק זה ננסה ליישם את העקרונות הללו על מקרה של התחזות לגוי.

4. שולחן ערוך, יורה דעה סימן קנז סעיף ב

אסור לאדם לומר שהוא עובד כוכבים כדי שלא יהרגוהו. אבל אם כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי משנה מלבושו - בשעת הגזרה - מותר, כיון שאינו אומר שהוא עובד כוכבים.

- האם התחזות לגוי נחשבת עבודה זרה אסורה? איזו התחזות מותרת ואיזו אסורה? הסבירו את ההבדל בין שני המקרים.

5. שו"ת ממעמקים חלק ד סימן יב

אם הוא מראה תעודת הזיהוי של נכרים המעיד עליו שהוא נכרי, הוי כאילו הוא אומר מכורש שהוא נכרי ואינו דומה למשנה מלבושו שלא יכירוהו שהוא יהודי.

- לאיזה מן המקרים בשו"ע משווה הרב אושרי את מי שמשתמש בתעודת זהות של גוי?

6. הרב יהודה גרשוני, השואה בהלכה, ספר יובל לכבוד הרב מרדכי קירשבלום,

עמוד נו

בש"ע יו"ד קנ"ז סעי"ב: "אסור לאדם לומר שהוא עכו"ם כדי שלא יהרגנו..." ולפי זה התעודות של הגוים, שהרבה יהודים התחפשו שהגוים יחשבו שהם לא יהודים, וזה באמצעות תעודות מזויפות - אפשר שרק בפה אסור להגיד שהוא גוי, אבל ע"י שמראה לו דרכון או תעודה מזויפת, אין כאן איסור; כמו שיהודי משנה מלבושיו שיחשבו שהוא גוי.

- האם הרב גרשוני מסכים עם הרב אושרי? מה דעתו?
- לסיכום, האם מותר להשתמש בתעודת זהות של גוי כדי להינצל?

ג. האם קטן מצווה על קידוש השם?

עד עכשיו עסקנו בקידוש השם באופנים שונים. כעת נבחון האם גם לגבי ילדים קטנים, שלא הגיעו לבר מצווה או בת מצווה, חלה מצות קידוש השם.

7. רמב"ם הלכות יסודי התורה, פרק ה הלכה א

כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה, שנאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל".

8. רבי מנחם קרקובסקי, עבודת המלך על רמב"ם

ודייק רבינו [הרמב"ם] לכתוב "כל בית ישראל" כדי לכלול גם...קטנים ... ועובדא דאשה ושבעה בניה [הכוונה לסיפור על חנה ושבעת בניה] תוכיח שהרי הקטן שבהם אמו הניקתו, ומוכרח דגם קטנים נכנסין בגדר קידוש השם.

• מה מסיק רבי מנחם קרקובסקי מלשון הרמב"ם?

9. הרב משה חיים לאו, שו"ת יחל ישראל סימן לט

כיוון דכתיב בתורה (ויקרא כב, לב) "ונקדשתי" לשון נפעל, אם כן העיקר שיצמח קידוש השם לעולם, ואם כן לא נפקא מינה [= אין הבדל] האיך ועל ידי מי יתהווה הקידוש השם.

• מה ההסבר, לפי הרב לאו, לכך שמצות קדוש השם חלה על קטן, אך על פי שהוא קטן?

10. שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

והנה מכל הנאמר זכינו דגם קטנים כלולים הם בחפצא [=שייכים לקיום המצווה] של מצות קידוש השם אך על פי שאינם מחוייבים בה... והיינו אם קטן ירצה מעצמו למסור נפשו על קידוש השם, הרשות בידו ומצווה גדולה קעביד [=עושה].

• מה מחדש הרב אושרי לגבי חיובו של קטן במצות קדוש השם?
• סכמו את העקרונות של קידוש השם לגבי ילד קטן.

ד. דרכים שונות להצלת ילדים בשואה

בפרק הקודם עסקנו בקידוש השם אצל ילדים קטנים. בפרק זה נדון במצב שבו לא הילד עצמו, אלא הוריו של הילד או גדול אחר צריכים לקבל את ההחלטה אם מותר להציל את הילד או שעדיף שיהרג ויקדש את השם.

11. שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

... אסור לגדולים למסור קטנים לעכו"ם, ומכאן דודאי אסור בנידון דידן [=במקרה שלנו] למסור את הקטנים העוללים ויונקים לכמרים כדי להצילם מסכנת השמד והכליון הנשקף להם מידי הרוצחים הגרמנים ימ"ש, אף על פי שעל הקטנים מצד עצמם אין החיוב של מצות קידוש השם, מכל מקום אסור לגדולים למסור אותם לעכו"ם וכמו שהורו המורים שהביא הברי יוסף, וטעמא דמילתא איכא למימר [= ובטעם הדבר יש לומר] שהוא כמו שכתבתי, מפני שגם קטנים הם בכלל החפצא של קידוש השם.

- איזה עקרון קובע הרב אושרי לגבי אחריות הגדול לקטן במצות קידוש השם?
- הרב אושרי אוסר במפורש למסור ילדים לכמרים. הסבירו את נימוקיו.
- פגשנו לעיל במחלוקת בין הרב אושרי לרב גרשוני בשאלה אם שימוש בתעודת לידה של גוי נחשב עבודה זרה. לפי הדברים שראינו, האם מותר לשים תעודת לידה של גוי בכגדיו של תינוק ולהשאירו ליד בית של גויים כדי להצילו?

ראינו אם כן דיון בשתי דרכים להצלה. מסירת ילדים לכמרים או הנחת תעודת לידה על שם גוי בכגדיהם. הדרך השלישית האפשרית היא למסור ילד או תינוק לגויים שאינם כמרים, כדי להצילם. האם דרך זו מותרת?

12. שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

בנידון דידן [=במקרה שלנו] שהיא שעת סכנה לתינוק, בודאי שמותר למסור תינוק לבית נכרי כדי להצילו.

...דהרי סכנת הנפש היא ודאית ואילו שהנכרים הללו המקבלים את התינוקות של היהודים ירעו להם וישחיתום הוא רק חשש וספק, לכן אמרינן לענין זה אין ספק מוציא מידי ודאי, ומותר למסור להם התינוקות.

ולא עוד, אפילו אם נניח שהורי התינוקות תדבקם הרעה וימותו בימי הרעה והיגון, מכל מקום הלא כלל גדול הוא בידינו שאין לך ישראל שאין לו גואלים, ומאוד יתכן שאחד מבני משפחתם יבוא אחרי המלחמה לדרוש ולבקש את התינוקות מבתי הנכרים הללו, ואפילו אם לא ישאר בחייים שום אחד ממשפחת התינוקות הלא כל ישראל הם קרוביהם

וגואליהם, כפי שראינו אחרי המלחמה שהרבה אנשים משארית הפליטה שנשארו בחיים, עסקו בהצלת ילדים כאלו.

סיכום

בשיעור זה ראינו שלוש דרכים שונות להצלת ילדים

1. מסירתם לכמרים וכנסיות שיגדלו שם
2. השארתם ליד בתי גויים עם תעודת לידה של גוי בבגדיהם
3. מסירתם למשפחות גויים שיגדלום

כדאי לדעת ששלוש הדרכים האלו עלו לדיון בגטו קובנה בימים ג-ד ניסן תש"ד ונדונו על ידי הרב אושרי בספרו.

דף עבודה: דרכים שונות להצלת ילדים בשואה [עם תשובות מצורפות]

א. מצוות קידוש ה'

נפתח בלימוד גדרי מצות קידוש ה'.

הערה: מצות קידוש ה' ואיסור חילול ה' מקיפים פרטים רבים. בדף זה נעסוק רק בכפן מסוים של מצוות אלו הקשור להצלת ילדים בשואה.

1. ויקרא כב, לב

וְלֹא תַחֲלִלוּ אֶת שֵׁם קֹדֶשׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם:

• כמה ציוויים יש בפסוק זה? מהם?

אפשר למצוא שני ציוויים

א. "ולא תחללו את שם קדשי" - שלא לחלל את שם ה'

ב. "ונקדשתי" - לקדש את שם ה'

2. ספר החינוך, מצוה רצו" מצות קידוש השם

שבנצטוונו לקדש את השם, שנאמר [ויקרא כ"ב, ל"ב] "ונקדשתי בתוך בני ישראל", כלומר שנמסור נפשנו למות על קיום מצות הדת.

• מהי מצוות קדוש השם?

הנכונות למסור את הנפש ולמות על קיום המצוות.

3. ספר המצוות לרמב"ם, מצות לא תעשה סג

שהזהירנו מחלול השם. שכל מי שביקשו ממנו שיעבור על עבודה זרה או גילוי עריות או שפיכות דמים, הנה הוא חייב להתיר נפשו וייהרג ואל יעבור. ואם עבר ולא נהרג - כבר חלל את השם ועבר על לאו זה. ואם היה זה ברבים, כלומר בעשרה מישראל, כבר חלל את השם ברבים ועבר על אמרו יתעלה "ולא תחללו את שם קדשי", וחטאו גדול מאד.

• מה הוא איסור חילול השם?

מי שביקשו ממנו לעבור על אחת משלוש העבירות, עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים - אסור לו לעבור על עבירות אלו; ואם כופים עליו לעבור עליהם, צריך ליהרג ולא לעבור.

• מהם שני המצבים שעליהם מדבר הרמב"ם ומה ההבדל ביניהם?

- א.** מי שעבר על אחת ממצוות אלו לא בנוכחות רבים - חילל את השם;
ב. מי שעבר על אחת ממצוות אלו בנוכחות רבים - חילל את השם ברבים
זוהי יותר חמור.

2. התחזות לגוי כדי להינצל

בפרק הראשון עסקנו במצות קידוש ה' ובאיסור חילול ה' באופן עקרוני. בפרק זה ננסה ליישם את העקרונות הללו על מקרה של התחזות לגוי.

4. שולחן ערוך, יורה דעה סימן קנז סעיף ב

אסור לאדם לומר שהוא עובד כוכבים כדי שלא יהרגוהו. אבל אם כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי משנה מלבשו - בשעת הגזרה - מותר, כיון שאינו אומר שהוא עובד כוכבים.

• האם התחזות לגוי נחשבת עבודה זרה אסורה? איזו התחזות מותרת ואיזו אסורה? הסבירו את ההבדל בין שני המקרים.

- א.** להתחזות לעובד כוכבים - מותר.
ב. לומר שהוא עובד כוכבים - אסור.

אפשר להסביר את ההבדל בכך שבהתחזות אין התייחסות ישירה לעבודת הכוכבים, אך היא מאפשר לאחרים לחשוב כך, בעוד שבאמירה האדם במפורש מצהיר שהוא עובד כוכבים.

5. שו"ת ממעמקים חלק ד סימן יב

אם הוא מראה תעודת הזיהוי של נכרים המעיד עליו שהוא נכרי, הוי כאילו הוא אומר מפורש שהוא נכרי ואינו דומה למשנה מלבושו שלא יכירוהו שהוא יהודי.

- לאיזה מן המקרים בשו"ע משווה הרב אושרי את מי שמשתמש בתעודת זהות של גוי? הרב אושרי משווה זאת לאמירה, שהיא פעולה אסורה.

6. הרב יהודה גרשוני, השואה בהלכה, ספר יובל לכבוד הרב מרדכי קירשבלום,

עמוד גו

בש"ע יו"ד קנ"ז סעי"ב: "אסור לאדם לומר שהוא עכו"ם כדי שלא יהרגנו"... ולפי זה התעודות של הגוים, שהרבה יהודים התחפשו שהגוים יחשבו שהם לא יהודים, וזה באמצעות תעודות מזויפות - אפשר שרק בפה אסור להגיד שהוא גוי, אבל ע"י שמראה לו דרכון או תעודה מזויפת, אין כאן איסור; כמו שיהודי משנה מלבושיו שיחשבו שהוא גוי.

- האם הרב גרשוני מסכים עם הרב אושרי? מה דעתו? לא. הרב גרשוני אומר שאפשר להשוות זאת להחלפת בגדים משום שאין כאן אמירה מפורשת.
- לסיכום, האם מותר להשתמש בתעודת זהות של גוי כדי להינצל? זוהי המחלוקת בין הרב אושרי לרב גרשוני.

ג. האם קטן מצווה על קידוש השם?

עד עכשיו עסקנו בקידוש השם באופנים שונים. כעת נבחון האם גם לגבי ילדים קטנים, שלא הגיעו לבר מצוה או בת מצוה, חלה מצות קידוש השם.

7. רמב"ם הלכות יסודי התורה, פרק ה הלכה א

כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה, שנאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל".

ד. דרכים שונות להצלת ילדים בשואה

בפרק הקודם עסקנו בקידוש השם אצל ילדים קטנים. בפרק זה נדון במצב שבו לא הילד עצמו, אלא הוריו של הילד או גדול אחר צריכים לקבל את ההחלטה אם מותר להציל את הילד או שעדיף שיהרג ויקדש את השם.

11. שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

... אסור לגדולים למסור קטנים לעכו"ם, ומכאן דודאי אסור בנידון דידן [=במקרה שלנו] למסור את הקטנים העוללים ויונקים לכמרים כדי להצילם מסכנת השמד והכליון הנשקף להם מידי הרוצחים הגרמנים ימ"ש, אך על פי שעל הקטנים מצד עצמם אין החיוב של מצות קידוש השם, מכל מקום אסור לגדולים למסור אותם לעכו"ם וכמו שהורו המורים שהביא הברכי יוסף, וטעמא דמילתא איכא למימר [= ובטעם הדבר יש לומר] שהוא כמו שכתבתי, מפני שגם קטנים הם בכלל החפצא של קידוש השם.

- איזה עקרון קובע הרב אושרי לגבי אחריות הגדול לקטן במצות קידוש השם?
- למרות שקטן אינו חייב במצווה, עדיין אסור למבוגר למסור אותו לעובדי כוכבים.
- הרב אושרי אוסר במפורש למסור ילדים לכמרים. הסבירו את נימוקיו.
- לאור מה שנאמר בשאלה הקודמת, היות שקטן מחויב בקידוש השם, אסור למבוגר למסור אותו למקום שבו הוא יעבור על מצוה זאת.
- פגשנו לעיל במחלוקת בין הרב אושרי לרב גרשוני בשאלה אם שימוש בתעודת לידה של גוי נחשב עבודה זרה. לפי הדברים שראינו, האם מותר לשים תעודת לידה של גוי בבגדיו של תינוק ולהשאירו ליד בית של גויים כדי להצילו?
- לפי הרב אושרי, להראות תעודת זהות נחשב כמו אמירה שהוא עובד כוכבים - ולכן זה אסור.
- לפי הרב גרשוני, להראות את התעודה שקול ללבישת בגדים של גוי - ולכן יהיה הדבר מותר.

ראינו אם כן דיון בשתי דרכים להצלה. מסירת ילדים לכמרים או הנחת תעודת לידה על שם גוי בבגדיהם. הדרך השלישית האפשרית היא למסור ילד או תינוק לגויים שאינם כמרים, כדי להצילו.

12. שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

בנידון דידן [=במקרה שלנו] שהיא שעת סכנה לתינוק, בודאי שמותר למסור תינוק לבית נכרי כדי להצילו.

...דהרי סכנת הנפש היא ודאית ואילו שהנכרים הללו המקבלים את התינוקות של היהודים ירעו להם וישחיתום הוא רק חשש וספק, לכן אמרינן לענין זה אין ספק מוציא מידי ודאי, ומותר למסור להם התינוקות.

ולא עוד, אפילו אם נניח שהורי התינוקות תדבקם הרעה וימותו בימי הרעה והיגון, מכל מקום הלא כלל גדול הוא בידינו שאין לך ישראל שאין לו גואלים, ומאוד יתכן שאחד מבני משפחתם יבוא אחרי המלחמה לדרוש ולבקש את התינוקות מבתי הנכרים הללו, ואפילו אם לא ישאר בחיים שום אחד ממשפחת התינוקות הלא כל ישראל הם קרוביהם וגואליהם, כפי שראינו אחרי המלחמה שהרבה אנשים משארית הפליטה שנשארו בחיים, עסקו בהצלת ילדים כאלו.

סיכום

בשיעור זה ראינו שלוש דרכים שונות להצלת ילדים

1. מסירתם לכמרים וכנסיות שיגדלו שם
2. השארתם ליד בתי גויים עם תעודת לידה של גוי בכגדיהם
3. מסירתם למשפחות גויים שיגדלום

כדאי לדעת ששלוש הדרכים האלו עלו לדיון בגטו קובנה בימים ג-ד ניסן תש"ד ונדונו על ידי הרב אושרי בספרו.

בא חברו של שלומי והציע לו לברוח מהגטו דרך תעלת הביוב, אך שלומי חשש שאם הנאצים יגלו את דבר בריחתם, הם יפגעו ביהודים האחרים, וזה עלול להיות גם אחד מבני משפחתו או כל יהודי שחי במקום.

הרעב בגטו היה קשה. ליהודים לא היה מה לאכול ופעמים רבות היה מרק דלוח עם קליפות של תפוחי אדמה קלופות. וכיצד אפשר לשרוד ימים ושבועות ללא מזון? במיוחד כשהיהודים היו אמורים לעבוד עבודה כיסית קשה...

יום אחד כשטה בגטו השמועה שיש מזון יותר מזין שהיה מורכב מבשר סוס. יהודים רבים התלבטו אם מותר לאכול מבשר זה, וחלקם אכלו אותו משום שלא היה לפניהם מזון אחר. שלומי התלבט אם מברכים ברכת הנהנין על אוכל אסור. ואז, לאחר חצי שעה הצליח מישהו להבריח דייסה שהיתה מעורבת במעט חלב דל. שלומי לא ידע אם צריך לחכות שש שעות לאכילת חלב גם אחרי בשר טמא.

שלומי וחבריו היו חומקים דרך פרצות בגדר וקונים קצת אוכל מחוץ לגטו. היציאה מהגטו היתה כרוכה בסכנה, כי יהודי שנתפס היה נורה מיד. אחת הדרכים להסתיר את הזהות היהודית היתה לזייף תעודת זהות של גוי וכך אפשר היה להסתובב בעיר. אבל, בתעודה של גוי כתוב שאתה נוצרי, 'האם אין בזה חשש עבודה זרה להצהיר על עצמך כנוצרי?', חשב שלומי. ואולם, הרצון לחיות היה גדול מאוד, עד שלפעמים גבר על שיקולים אחרים. ככל שהמלחמה הלכה וגברה, גבר עמה הרעב שגרם לסבל רב ולמחלות רבות. יום אחד אושפז אביו של שלומי בבית החולים בגטו, אך בגלל המגפות והחשש מהידבקות, מחפץ או מבגד של חולה שהבריא או נפטר, היו שורפים את חפציו ביציאתו מבית החולים ולכן התלבט אביו של שלומי אם לקחת עמו את התפילין לבית החולים או לא.

שלומי ניסה הרבה פעמים לחמוק ממשלוחי היהודים מהגטו, עד שבסופו של דבר הגיע זמנו של שלומי והוא נשלח למחנה עבודה.

ברכבת בדרך למחנה היה יהודי ששבר את החלון הקטן בקרון ורצה לקפוץ ממנו ולברוח. כדי להיראות כגוי לאחר ההימלטות, הוא ביקש מיהודי אחר את כובעו, אך הוא לא הסכים לתת לו. אף על פי כן, היהודי שחשב על הקפיצה בראשונה גנב את הכובע מחברו וקפץ מהרכבת.

במחנה הועבדו היהודים בעבודות כפייה במשך כל היום. הם היו יוצאים לעבודה עוד לפני שהאיר היום וחוזרים בלילה. במשך כל היום לא היה להם זמן לקרוא קריאת שמע. שלומי שאל את הרב שהיה עמו במחנה: 'האם אפשר לקרוא קריאת שמע לפני עלות השחר?'. לשלומי ולשאר היהודים היו שאלות נוספות שהם רצו להפנות אל הרב, והוא

היה הכתובת הכי חשובה במחנה. לכן, באותה ההזדמנות שאל שלומי את הרב שאלה נוספת: 'האם צריך לברך בבוקר ברכת "שלא עשני עבד"? והרי הם עבדים ממש!'. הנאצים היו מתעללים ביהודים ויורים בהם בלי שום היסוס. יום אחד ירה שומר נאצי בנער יהודי והנער נפצע קשה, אך עדיין נשם, ואז ציווה השומר על קבוצת נערים ושלומי בתוכה לחפור קבר ולקבור את הנער בעודו חי, ואם לא יעשו זאת יהרגו אותם. למרות כל התלאות הצליח שלומי לשרוד, עלה לארץ ישראל והקים בה משפחה לתפארת.

לתועלת המורים אנו מצרפים שוב את הסיפור עם סימון בכל מקום שבו מתעוררת שאלה והפניה לדין ההלכתי בענין. ההפניות בנויות על פי מפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה¹, לפי הסדר הבא: ערך - ערך משנה - מס' השאלה בערך המשנה. תמצית השאלות והתשובות עצמן מובאות בעמודים הבאים.

סיפור (סיפור זה נכתב ע"י כותבי החוברת, על סמך הארועים המתוארים בשאלות השונות של שו"ת השואה) שלומי נולד בורשה שבפולין. בחודש אלול תרצ"ט, בהיותו כבן 17, פלשו הנאצים לורשה ומאז החל הסייט. הנאצים ריכזו את היהודים בגטו. מדי שבוע היו יוצאות רכבות למחנות ההשמדה. אבא של שלומי התבקש לסייע בהכנת רשימות של היהודים שאותם ישלחו למחנות.² האם מותר ליהודים להכין רשימות כאלה? - על כך הרבה רבות אביו של שלומי, אבל לא תמיד מצא אדם שאפשר לשאול אותו שאלות קשות מעין אלה. באחד הימים בא חברו של שלומי והציע לו לברוח מהגטו דרך תעלת הביוב, אך שלומי חשש שאם הנאצים יגלו את דבר בריחתם, הם יפגעו ביהודים האחרים,³ ועלול זה להיות גם אחד מבני משפחתו או כל יהודי שחי במקום. הרעב בגטו היה קשה. ליהודים לא היה מה לאכול ופעמים רבות היה מרק דלוח עם קליפות של תפוחי אדמה קלופות. וכיצד אפשר לשרוד ימים ושבועות ללא מזון? במיוחד כשהיהודים היו אמורים לעבוד עבודה פיסיית קשה... יום אחד פשטה בגטו השמועה שיש מזון יותר מזין שהיה מורכב מבשר סוס. יהודים רבים התלבטו אם מותר לאכול מבשר זה, וחלקם אכלו אותו משום שלא היה לפניהם מזון אחר.⁴ שלומי התלבט אם מברכים ברכת הנהנין על אוכל אסור.⁵ ואז, לאחר חצי

¹ ההפניות לפי שו"ת השואה גירסה 2, אולם חלק מהמקורות נמצאים גם בגירסה 1.

² יודנראט - הכנת רשימות - 7

³ הצלת נפשות - נפש תחת נפש - 3

⁴ איסורי אכילה - בשעת סכנה - 4, 5

⁵ ברכות הנהנין - מאכלות אסורים - 1

שעה הצליח מישהו להבריא דייסה שהיתה מעורבת במעט חלב דל. שלומי לא ידע אם צריך לחכות שש שעות לאכילת חלב גם אחרי בשר טמא.⁶ שלומי וחבריו היו חומקים דרך פרצות בגדר וקונים קצת אוכל מחוץ לגטו. היציאה מהגטו היתה כרוכה בסכנה, כי יהודי שנתפס היה נורה מיד. אחת הדרכים להסתיר את הזהות היהודית היתה לזייף תעודת זהות של גוי וכך אפשר היה להסתובב בעיר. אבל, בתעודה של גוי כתוב שאתה נוצרי, 'האם אין בזה חשש עבודה זרה להצהיר על עצמך כנוצרי?';⁷ חשב שלומי. ואולם, הרצון לחיות היה גדול מאוד, עד שלפעמים גבר על שיקולים אחרים. ככל שהמלחמה הלכה וגברה, גבר עמה הרעב שגרם לסבל רב ולמחלות רבות. יום אחד אושפז אביו של שלומי בבית החולים בגטו, אך בגלל המגפות והחשש מהידבקות, מחפץ או מבגד של חולה שהבריא או נפטר, היו שורפים את חפציו ביציאתו מבית החולים ולכן התלבט אביו של שלומי אם לקחת עמו את התפילין לבית החולים או לא.⁸ שלומי ניסה הרבה פעמים לחמוק ממשלוחי היהודים מהגטו, עד שבסופו של דבר הגיע זמנו של שלומי והוא נשלח למחנה עבודה.

ברכת בדרך למחנה היה יהודי ששבר את החלון הקטן בקרון ורצה לקפוץ ממנו ולברוח. כדי להיראות כגוי לאחר ההימלטות, הוא ביקש מיהודי אחר את כובעו, אך הוא לא הסכים לתת לו. אף על פי כן, היהודי שחשב על הקפיצה בראשונה גנב את הכובע מחברו וקפץ מהרכבת.⁹ במחנה הועבדו היהודים בעבודות כפייה במשך כל היום. הם היו יוצאים לעבודה עוד לפני שהאיר היום וחוזרים בלילה. במשך כל היום לא היה להם זמן לקרוא קריאת שמע. שלומי שאל את הרב שהיה עמו במחנה: 'האם אפשר לקרוא קריאת שמע לפני עלות השחר?'.¹⁰ לשלומי ולשאר היהודים היו שאלות נוספות שהם רצו להפנות אל הרב, והוא היה הכתובת הכי חשובה במחנה. לכן, באותה ההזדמנות שאל שלומי את הרב שאלה נוספת: 'האם צריך לברך בבוקר ברכת "שלא עשני עבד"? והרי הם עבדים ממש!'.¹¹ הנאצים היו מתעללים ביהודים ויורים בהם בלי שום היסוס. יום אחד ירה שומר נאצי בנער יהודי והנער נפצע קשה, אך עדיין נשם, ואז ציווה השומר על קבוצת נערים ושלומי בתוכה לחפור קבר ולקבור את הנער בעודו חי, ואם לא יעשו זאת יהרגו אותם.¹² למרות כל התלאות הצליח שלומי לשרוד, עלה לארץ ישראל והקים בה משפחה לתפארת.

⁶ בשר בחלב - בהמה טמאה - 1; איסורי אכילה - בשר בחלב - 1

⁷ המרת דת - התחזה לגוי 3

⁸ חולה - תפילין - 1; תפילין - קדושתם - 1

⁹ הצלת נפשות - ע"י גול - 1; גניבה, גזילה - לצורך הצלה - 1

¹⁰ קריאת שמע - זמנה בשעת סכנה - 2

¹¹ ברכת השחר - שלא עשני עבד - 1

¹² גוסס - קרוב מיתה - 3

הרב נתן געשטטנר, שאלות ותשובות להורות נתן, חלק ח יורה דעה סימן סה

שאלה:

בשנות החורבן במדינת פולין, הוקמו בגיטאות ע"י הרשעים מועצות יהודיות [יודנראט בלע"ז], ומטרתן של הרשעים היתה שהיהודים בעצמם יסייעו במזימתם בהשמדת היהודים ר"ל [=רחמנא ליצלן, כלומר ה' יצילנו], ובניטו אחת כשהרשעים דרשו מיושב ראש המועצה למסור לידם כמה אלפי יהודים... מסר היושב ראש ליד הרשעים כל פעם כמה אלפי יהודים, באמרו להיהודים הכלואים בגיטו כי על ידי מסירת מעטים ליד הרשעים הוא מציל את השאר, ובצורה כזאת מסר למעלה ממאה אלף יהודים, עד שלבסוף גם הוא עצמו נשלח להריגה. האם עפ"י דין תורה היה ראוי למסור בידיים יהודים מעטים בידי הרשעים בתקוה להציל את השאר?

תשובה:

אסור למסור יהודים לגויים שרוצים להורגם אפילו כדי להציל רבים אחרים, אלא אם כן הגויים מצביעים על אנשים מסוימים שהם רוצים, ולכן אסור לראשי היודנראט להחליט בעצמם לרשום אנשים מסוימים ולמוסרם לנאצים שישלחם למחנות השמדה.

הרב יהושע גרינולד, שאלות ותשובות חסד יהושע, חלק א סימן כ

שאלה:

בהיותי כלוא וסגור במחנה (געטו) תחת ידי הרשעים העריצים הנאצים הצוררים, עם כל בני קהלתנו ק"ק [=קהילת קודש] חוסט, עלה ספק בלבנו אם מותר לברוח או לסייע לאחרים שיברחו כי ישראל ערבים זה לזה ואיש אחד יחטא על כל העדה יקצפו והבריחה יכולה לגרום צער ונזק לרבים.

תשובה:

מותר לכל אדם לברוח ולהציל את עצמו, ולא צריך לחשוש שמא על ידי זה יגרם נזק לאחרים, ואף מותר לו לסייע לאחרים לברוח ולהנצל בעת החורבן הנורא שקרה אותנו, שקשה יותר מחורבן בית המקדש.

הרב אפרים אושרי, שאלות ותשובות ממעמקים, חלק א סימן ב

שאלה:

ביום כ"ז אלול תש"א הוטל על יהודי גיטו קובנה לעבוד בכנין שדה תעופה על יד העיר, וניתן הצו על ידי הגרמנים הזדים הארורים ימ"ש [=ימח שמם] שעל יהודי הגיטו לשלוח מדי יום ביומו מכסה של אלף איש שיעבדו בשדה התעופה, לכל אחד ואחד מעובדי הכפיה ניתן בתור מזון צלחת של מרק פיגול [= שקוץ, דבר מאוס] ורבים מהם לא רצו כמובן לטמא את עצמם, להתגעל ולטעום ממרק זה. אולם מכיון שהם נחלשו מרעב מעוני ומרוב עבודה, באו אלי בין כסה לעשור שנת תש"ב מספר אנשים ונפשם לשאול הגיעה, אם מותר להם לאכול את המרק, היות כי יש בזה משום סכנת נפשות באם ימשיכו ברעבונם.

תשובה:

מותר לאנשים לאכול את המרק להציל את נפשם משום פיקוח נפש, ואפילו אם באותו רגע עדיין הם יכולים להחזיק מעמד בכל אופן, כיון שאם לא יאכלו כעת יכנסו למצב של סכנה בהמשך מותר להם לאכול.

הרב יהושע אהרונסון, עלי מרורות זכרונות - מחנה העבודה קונין עמוד 135

היות שנמצאו במחנה רבנים ותלמידי חכמים, החל ויכוח, בנוגע לאכילת תבשילי הטרפות. היו שגרסו שרק אם נחלש עד לאפיסת כוחות מותר יהיה לאכול מן הטרפות. לעומתם סבור הייתי שהיות שהדבר כרוך בסכנת נפשות, חייב כל אחד לאכול מיד ולא לחכות ליציאת נשמה. כשראיתי שרבים מתלבטים, אם לאכול מן המרק הטרף, לקחתי כף מרק, ברכתי בקול רם: "שהכל נהיה בדברו", ואכלתי. הסברתי לסובבים שמשמעותן של מילות הברכה "שהכל נהיה בדברו" שכל מה שבא עלינו הכל מאתו יתברך ואנו מצווים לחיות ולקיים את נפשותינו. דברי אכן השפיעו ורובם אכלו מן המרק.

הרב יהושע אהרונסון, עלי מרורות נסיונות - עמוד 242

שאלה:

אם לברך בתדירות ברכה על מאכלות אסורים הנאכלים לפיקוח נפש.

תשובה:

נהגתי לברך על מידי דהיתירא [= דבר מותר] (שבתוך המאכל או על מים) שהכל, וכיונתי: "שהכל, - כל מה שאירע לנו, אף גם זאת שהננו מוכרחים לאכול טרפות לקיום נפשנו - "נהיה בדברו"- נעשה ברצון ה'.

הרב סיני אדלר, דבר סיני, עמוד יב

שאלה:

בהיותנו בגטו טרזינשטדט בשנים תש"ג - תש"ד האוכל הגיע ממטבח ציבורי והבשר היה בשר סוס ולא היה אוכל אחר, כאשר יחלקו אותו יום חלב או דבר חלבי, אם צריך להמתין כמו אחרי בשר או אפשר לאכול מיד. "זכורני שנאמר לי אז....מותר לשתותו מיד".

תשובה:

יש מחלוקת אם יש איסור בשר בחלב בבשר של בהמה טמאה ולכן גם השאלה אם צריך להמתין בין אכילת בשר טמא לחלב היא במחלוקת.

הרב אפרים אושרי, שאלות ותשובות דברי אפרים מעמק הבכא, סימן ג

שאלה:

האם מותר לישראל לעזוב הגיטו ולדור מחוץ לחומה ע"י שקנה פספורט [= תעודת זהות] על שם עכו"ם ונתן תמונתו בתוכו כדי להציל עצמו?

תשובה:

עבודה זרה דוחה פקוח נפש אבל כאן הרי אינו עושה מעשה של עבודה זרה אלא רק גורם שיחשבו שהוא גוי ולכן יתכן שיהיה מותר להראות את התעודה כשאינו אומר בפה שהוא עכו"ם. וקניית התעודה מותרת כיון שהמוכר יודע שהיהודי הקונה אינו מודה בעכו"ם אלא עושה זאת כתחבולה להינצל.

הרב יהודה גרשוני, השואה בהלכה, ספר יוגל לכבוד הרב מרדכי קירשבלום -

עמוד נו

שאלה:

אם מותר לקנות תעודות ילדי גויים בשביל ילדינו?

תשובה:

התעודות של הגויים, שהרבה יהודים התחפשו שהגויים יחשבו שהם לא יהודים באמצעות תעודות מזויפות - אפשר שרק בפה אסור להגיד שהוא גוי, אבל ע"י שמראה לו דרכון או תעודה מזויפת, אין כאן איסור; כמו שיהודי משנה מלכושיו שיחשבו שהוא גוי.

הרב מנשה קליין, שאלות ותשובות משנה הלכות, חלק ו סימן קצ

שאלה:

בחור שאושפז בבית החולים בגטו קובנה ביקש שישלחו לו תפילין, אולם יצא קול שכל חפץ של חולה ישרף לפני צאתו מבית החולים, אם מותר לשלוח לו את התפילין?

תשובה:

מותר כי כבודם של התפילין הוא שבני ישראל מוסרים נפשם עליהם להניח אותם בעת הגזירה ובכלל האיסור לגרום לביזוי דברים קדושים הוא כאשר שמים אותם או משאירים אותם במקום שיכולים להגיע לביזיון, אבל כאן הרי היהודי שומר עליהם מאוד ורק יש חשש שהנאצים יקחו אותם בכח וזה לא נחשב שגורם לביזוי.

הרב יצחק זילברשטיין, חכם לב יקח מצוות עמוד יט וכן בספר משנת פקוח נפש עמ' רסט

שאלה:

סיפר יהודי: כאשר הוצלנו ע"י הנאצים הארורים ימ"ש בדרך "אל הקץ", חלפנו ליד כפר של גויים, תכננתי בריחה. בכדי לשוות לי מראה של "נכרי" כאותם שעמדו בשולי הדרך, זקוק הייתי לכובע מיוחד אותו חבש יהודי קשיש שצעד ושרך דרכו לפני, כובע הדומה לזה שחבשו הגויים. בקשתיו שיחליף עמי את כובעו והפצרתי בו, אולם הוא התנגד. חכמתי בתוכי, הן יהודי קשיש זה בודאי שלא יוכל להמלט, ואין לו תקוה להנצל בניצול כובעו זה, ומדוע של אנסה להנצל? כלום רשאי הייתי "לגזול" כובעו של יהודי שעוד במפורש התנגד?!

תשובה:

זה גזל ואסור. ואף שמותר לאדם לגזול מחבירו כדי להציל עצמו מסכנת נפשות זה בתנאי שיוכל להחזיר אחר כך אבל כאן הרי לא יפגוש יהודי זה שוב לעולם. ובנוסף, בתנאים שהיו שם הכובע בעל ערך גבוה ואותו יהודי זקן אולי יוכל להשתמש בו כדי להציל עצמו.

הרב אפרים אושרי, שאלות ותשובות ממעמקים, חלק ד סימן ב

שאלה:

עובדי הכפייה שנלקחו מגטו קובנה התחילו עבודתם בחורף לפני זמן קריאת שמע של שחרית ובזמן העבודה אינם יכולים לקרוא ברצף כי הגרמנים היו מדברים אליהם, כיצד ינהגו לענין קריאת שמע?

תשובה:

כיון שאי אפשר לקרוא קריאת שמע בלילה צריכים עובדי הכפייה לנסות לקרוא קריאת שמע בשעת העבודה ואם הגרמנים הנוגשים בהם יפסיקו אותם באמצע הקריאה יתחילו אחר כך במקום שפסקו ואינם צריכים לחזור ולקרוא שוב מההתחלה. אם יתאפשר להם במשך היום לקרוא קריאת שמע פעם נוספת ברצף יקראו פעם נוספת בלי הפסק.

הרב אפרים אושרי, שאלות ותשובות ממעמקים, חלק ג סימן ו

שאלה:

האם היהודים בגטו צריכים להימנע מלברך ברכת "שלא עשני עבד" בשעה שהם נמצאים במצב כזה של שעבוד והאם זה לא נראה שקר לברך ברכה זאת בגטו?

תשובה:

הברכה הזאת נתקנה לא על עבדות הגוף, אלא על עבדות הנפש, שבאה לידי ביטוי אצל עבד כנעני שאינו ראוי במצוות ואינו ראוי לבוא בקהל, אבל יהודי המחוייב במצוות, אפילו כשהוא נתון בשבי נחשב חייב במצוות ומברך ברכה זאת.

הרב יהושע אהרונסון, עלי מרורות נסיונות, עמוד 252

שאלה:

במחנה עבודה בקאנין ירו בנער יהודי בן שבע עשרה, הכדור לא הרגו והוא נשאר מתבוסס בדמו, ביום השלישי בבוקר ציוו הס.ס. לקברו תיכף ולא הועילו הטענות שהוא חי ומדבר... השוטר איים עלינו באקדחו שנשליך אותו לבור ונקבור אותו, מה עושים במצב זה?

תשובה:

אסור לקבור איש חי, שפיכת דמים הוא מג' עבירות שהתורה אמרה "יהרג ואל יעבור", ולכן גם אם מאיימים להרוג אותם אסור לקברו כל עוד נשמתו בו וכך אמרנו לשוטר "אנחנו לא נקברנו כל עוד נשמתו בו".

חגים בשואה

מטרות

1. ללמוד על המאמץ שעשו היהודים בשואה לחגוג את חגי ישראל למרות המצב הקשה
2. להתוודע לכך שגם במצבים קשים בשואה השתדלו יהודים לנהוג לפי ההלכה

מהלך השיעור

א. פעילות בעקבות מדרש תמונה

לפניכם 5 תמונות המתארות מזוויות שונות חגים בתקופת השואה. חלקו את הכיתה לקבוצות ותנו לכל קבוצה תמונה אחת עם השאלות שבצידה. בקשו מכל קבוצה לנתח את התמונה בעזרת השאלות ולאחר מכן לנסות ולכתוב סיפור על האופן שבו חגגו היהודים את החג לפי התמונה. להלן השאלות המצורפות לתמונות:

1. תארו: מה אתם רואים בתמונה?
2. כיצד הייתם מתארים את מבע פניהם של האנשים/ילדים שבתמונה?
3. לולא ידעתם שמדובר בשואה, האם הייתם יכולים לנחש זאת על פי התמונה - כיצד? אלו סממנים המופיעים בתמונה מעידים שזאת תמונה מהשואה?
4. כתבו סיפור קצר ותארו בו את המתרחש בתמונה. השתמשו במילים כמו: מסירות נפש, אומץ לב, גבורה, עידוד. כל קבוצה תציג את התמונה שלה במליאת הכיתה ותספר את הסיפור.

ב. לימוד שאלה הלכתית

לאחר הסיכום במליאה כל קבוצה תקבל שאלה הלכתית (עם תמצית התשובה), הקשורה לתמונה שבחרה.

לכל שאלה מצורפות כמה שאלות:

1. למדו והבינו את השאלה והתשובה.
2. חישוב: האם במצב רגיל היו פוסקים באותו אופן או באופן שונה? (המורה צריך לשאוף לכך שהתלמידים יבינו שבכל תקופה ותקופה פסק ההלכה שונה בהתאם לנסיבות בו נמצא האדם).

3. מה לדעתכם המשמעות לכך שיהודים הנמצאים במצב כל כך קשה שאלו את הרב שאלות בהלכה?

ג. דיון מסכם

בדיון המסכם מומלץ מאוד לעסוק גם בשתי השאלות הבאות:

- 1.** מדוע גם במציאות הקשה שבה היו נתונים היהודים בשואה, הם הקפידו לחגוג את החגים ולקיים מצוות לפי ההלכה. אלו צרכים מילאו היהודים בכך?
- 2.** חישוב: האם אפשר ללמוד מן השאלות האלה על היקף קיום מצוות החגים בגטאות ובמחנות ההשמדה השונים?

סדר פסח בגטו

ליל סדר בנקודת הפליטים ברחוב לשנו ורשה, כולין התמונה מופיעה בחוברת באדיבות ארכיון יד ושם.

• התבוננו בתמונה

1. תארו: מה אתם רואים בתמונה?
2. כיצד הייתם מתארים את מבע פניהם של האנשים/ילדים שבתמונה?
3. לולא ידעתם שמדובר בשואה, האם הייתם יכולים לנחש זאת על פי התמונה - כיצד? אלו סממנים המופיעים בתמונה מעידים שזאת תמונה מהשואה?
4. כתבו סיפור קצר ותארו בו את המתרחש בתמונה. השתמשו במילים כמו: מסירות נפש, אומץ לב, גבורה, עידוד.

דין הלכתי: איך לקיים מצות ד' כוסות בגטו

לפניכם שאלה ותשובה בענין הלכתי הקשור לתמונה. למדו את השאלה והתשובה וענו על השאלות המצורפות:

1. למדו והבינו את השאלה והתשובה.

- 2.** חישוב: האם במצב רגיל היו פוסקים באותו אופן או באופן שונה? (המורה צריך לשאוף לכך שהתלמידים יבינו שפסק ההלכה אינו יכול להתעלם ממציאות החיים הקשה אליה הוא מתייחס).
- 3.** מה לדעתכם המשמעות שיהודים הנמצאים במצב כל כך קשה שאלו את הרב שאלות בהלכה?

הרב אפרים אושרי, שו"ת ממעמקים, חלק ג סימן ה'¹

שאלה:

בעת למודי הדינים של הלכות פסח עם תלמידי ... נשאלתי על ידם איך ובמה יקיימו ... מצות ארבע כוסות, מכיון שלא רק יין אלא שום משקה אחר לא היה כי המחסור בגיטו הלך הלוך וגבור מיום ליום וזולת תה ממותק בסכרין אי אפשר להשיג שום משקה ... וגם זה אפשר היה להשיג בקושי רב כי התה והסכרין נמצאו רק אצל מתי מעט ולא היו נחלת רבים, ונשאלתי אם אפשר לצאת ידי חובת ארבע כוסות עם תה ממותק בסכרין.

תשובה:

לארבע כוסות יש חשיבות גדולה ואדם צריך אפילו ללוות כסף או למכור בגדיו כדי לקנות יין לארבע כוסות. אולם בדיעבד אפשר לשתות ארבע כוסות גם ממשקאות חשובים אחרים, והיות שבגטו לא היתה אפשרות להשיג יין, אפשר לסמוך על הדעות שתה נחשב משקה חשוב ואפשר לשתות ארבע כוסות תה.

להעשרה ראו את התפילה המיוחדת שחברה במחנה ברגן בלזן.

תפילה לפני אכילת חמץ במחנה ברגן - בלזן²

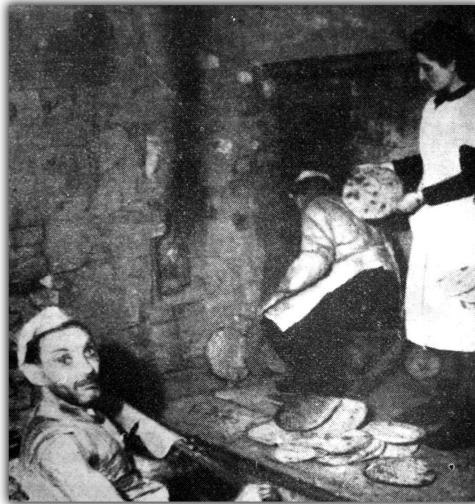
לפני אכילת חמץ יאמר בכוונת הלב:

אבינו שבשמים הנה גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ולחוג את חג הפסח באכילת מצה ובשמירת איסור חמץ. אך על זאת דאבה לבנו שהשעבוד מעכב אותנו ואנחנו נמצאים בסכנת נפשות. הננו מוכנים ומזומנים לקיים מצוותך "וחי בהם" ולא שימות בהם וליזהר מאזהרה "השמר לך ושמור נפשך מאוד", ועל כן תפלתנו לך שתחיינו ותקיימנו ותגאלנו במהרה לשמור חוקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם, אמן.

¹ המקור לשאלה בתקליטור שו"ת השואה במפתח הנושאים: סדר פסח - ד' כוסות - 1

² שם, פקוח נפש - פסח - 3

אפיית מצות לפסח

אפיית מצות בנטו (מקום לא ידוע)
התמונה מופיעה בחוברת באדיבות נמך קידוש השם.

• התבוננו בתמונה

1. תארו: מה אתם רואים בתמונה?
2. כיצד הייתם מתארים את מבע פניהם של האנשים/ילדים שבתמונה?
3. לולא ידעתם שמדובר בשואה, האם הייתם יכולים לנחש זאת על פי התמונה - כיצד? אלו סממנים המופיעים בתמונה מעידים שזאת תמונה מהשואה?
4. כתבו סיפור קצר ותארו בו את המתרחש בתמונה. השתמשו במילים כמו: מסירות נפש, אומץ לב, גבורה, עידוד.

דיון הלכתי: אפיית מצות כשאי אפשר להשיג קמח מיוחד לפסח

לפניכם שאלה ותשובה בענין הלכתי הקשור לתמונה. למדו את השאלה והתשובה וענו על השאלות המצורפות:

1. למדו והבינו את השאלה והתשובה.

- 2.** חישוב: האם במצב רגיל היו פוסקים באותו אופן או באופן שונה?
(המורה צריך לשאוף לכך שהתלמידים יבינו שפסק ההלכה אינו יכול להתעלם ממציאות החיים הקשה אליה הוא מתייחס).
- 3.** מה לדעתכם המשמעות שיהודים הנמצאים במצב כל כך קשה שאלו את הרב שאלות בהלכה?

הרב צבי מייזליש, שו"ת מקדשי השם, חלק א סימן סד³

שאלה:

בשנת תש"ג בהונגריה אין אפשרות להשיג קמח מיוחד לפסח אם מותר לקנות מהגויים קמח רגיל לאפיית מצות?

תשובה:

צריך לשמור על הקמח בו אופים מצות שלא יתערב במים כדי שלא יחמיץ, ואם מדובר במצות של ליל הסדר שמקיימים בהן את המצוה צריך להשגיח על כך שלא יתערבו מים משעת קצירת החיטים. אמנם כאשר אי אפשר להשגיח והקמח היחידי שמצוי הוא קמח שטחנו גויים והביאו למכירה אז בשעת הדחק אפשר לסמוך על כך שלא נשפכו מים על הקמח, ורק אם ידוע שנשפכו מים או שמקובל באותו מקום להרטיב את החיטים או הקמח במים אסור.

³ המקור לשאלה בתקליטור שו"ת השואה במפתח הנושאים: מצה - קמח שאינו שמור - 1

תפילה בגטו ביום כיפור

תפילה בגטו ביום כיפור, קרקוב, פולין אוקטובר 1940.
התמונה מופיעה בחוברת באדיבות ארכיון יד ושם.

• התבוננו בתמונה

1. תארו: מה אתם רואים בתמונה?
2. כיצד הייתם מתארים את מבע פניהם של האנשים/ילדים שבתמונה?
3. לולא ידעתם שמדובר בשואה, האם הייתם יכולים לנחש זאת על פי התמונה - כיצד? אלו סממנים המופיעים בתמונה מעידים שזאת תמונה מהשואה?
4. כתבו סיפור קצר ותארו בו את המתרחש בתמונה. השתמשו במילים כמו: מסירות נפש, אומץ לב, גבורה, עידוד.

דין הלכתי: תענית יום כפור לחולים שהדבר מסוכן להם

לפניכם שאלה ותשובה בענין הלכתי הקשור לתמונה. למדו את השאלה והתשובה וענו על השאלות המצורפות:

1. למדו והבינו את השאלה והתשובה.
2. חישוב: האם במצב רגיל היו פוסקים באותו אופן או באופן שונה? (המורה צריך לשאוף לכך שהתלמידים יבינו שפסק ההלכה אינו יכול להתעלם ממצואות החיים הקשה אליה הוא מתייחס).
3. מה לדעתכם המשמעות שיהודים הנמצאים במצב כל כך קשה שאלו את הרב שאלות בהלכה?

הרב אפרים אושרי, שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ד⁴

שאלה:

בערב יום הכפורים של שנת תש"ב מנהל בית החולים של הגטו אמר לי, שישנם בבית החולים מספר ניכר של חולים שנשקפת סכנה לחייהם באם יתענו ביום הכפורים, והנה למרות שאמר להם שבגלל מצבם הירוד אסור להם להתענות, אבל הם רוצים להצטרף לכלל ישראל להתענות ולהתפלל שהקב"ה ירחם על עמו ויחישלו פדות וישעמיד הצר האויב הגרמני.

תשובה:

פיקוח נפש דוחה את התורה כולה ואסור לאדם לסכן את עצמו ולכן אם יש חשש שהצום יסכן את החולה אסור לו להתענות ובודאי שבגטו שמצבם של החולים קשה מאד ואם יצומו יש חשש ממשי לחייהם אסור להם לצום.

⁴ המקור לשאלה בתקליטור שו"ת השואה במפתח הנושאים: יום הכפורים - חולה - 1

שופר שנוצר במחנה עבודת כפייה

* שופר, שהכין משה וינטרט, לקראת הימים הנוראים בשנת תש"ד, בסדנה שבה עבד במחנה סקרזייסקו-קמיינה. השופר הוכן בסיכון נפש על-פי בקשתו של האדמו"ר מראדושיץ שהיה אסיר במחנה. האסירים קיימו בו את מצוות תקיעת השופר לפני יציאתם לעבודה. אוסף החפצים, מוזיאון יד ושם, תרומת משה (וינטרט) בן דב, בני ברק, ישראל

שופר שנוצר במחנה עבודת כפייה סקרזייסקו-קמיינה, פולין התמונה מופיעה בחוברת באדיבות ארכיון יד ושם.

• התבוננו בתמונה

1. תארו: מה אתם רואים בתמונה?
2. נסו לתאר מה התרחש בגטו בזמן תקיעת שופר: כיצד השיגו היהודים בגטו שופר? מי העז לתקוע בשופר בלא כחד? העזרו במילים כמו: מסירות נפש, אומץ לב, גבורה, עידוד.

דיון הלכתי: תקיעת שופר כשיש פקוח נפש אם יתפסו את מי שתקע

- לכניכם שאלה ותשובה בענין הלכתי הקשור לתמונה. למדו את השאלה והתשובה וענו על השאלות המצורפות:
1. למדו והבינו את השאלה והתשובה.
 2. חישבו: האם במצב רגיל היו פוסקים באותו אופן או באופן שונה? (המורה צריך לשאוף לכך שהתלמידים יבינו שפסק ההלכה אינו יכול להתעלם ממצאות החיים הקשה אליה הוא מתייחס).
 3. מה לדעתכם המשמעות לכך שיהודים הנמצאים במצב כל כך קשה שאלו את הרב שאלות בהלכה?

הרב צבי מייזליט, שו"ת מקדשי השם, שער מחמדים, סימן ז⁵

רקע:

השאלה מתייחסת לקבוצת נערים שנתפסו בראש השנה באושוויץ כדי להישלח לשריפה

ובקשו לפני מותם לשמוע תקיעת שופר.

שאלה:

והנה הנערים, המסוגרים בכלוק ונידונים לשריפה, נודע להם שיש לי שופר לתקוע. והתחילו להרעיש ולצעוק, בקולות ובכיות מרורי תמרורים, מתוך הכלוק שלהם, שאני אכנס גם אליהם, לתקוע לפניהם המאה קולות, כדי שיזכו בהמצאה היקרה של תקיעת שופר בראש השנה, ברגעים האחרונים, טרם שישרפו על קידוש השם.

ואני לא ידעתי לשות עצה בנפשי, כי הענין היה כרוך בסכנה גדולה. כי כבר היה סמוך לעת ערב, אשר הוא הזמן המוכן לפורעניות, והנאצים צריכים לבוא לקחתם. ואם יבואו פתאום הנאצים, ובאותו רגע אני נמצא בתוכם, אז אין ספק שגם אותי יקחו עמהם לבית המוקד. והקאפו, הנודעים לרשעים, לא יניחו אותי אף לברוח לחוץ. ועמדתי, עומד ומהרהר, כדת מה לעשות, וספק גדול היה במוחי, אם מותר לי לסכן נפשי, אפילו בספק סכנה, בשביל שמיעות תקיעות שופר של הנערים. והנערים צעקו מרה, הפולחת כל לב, רבי, רבי! בוא נא, למען השם, חוסה נא על נפשינו, ובוא נא לזכות אותנו במצאה הלז ברגעים האחרונים. ועמדתי משתומם, כי לא היה לי אף עם מי להתייעץ.

ונוסף על ספיקי, הנה בני, זלמן ליב, עמד על ידי, והחזיק בי במרורות ותחנונים. אבי, אבי, אל תעשה זאת, למען השם, אל תלך ואל תכנס, אינך מחויב לעשות זאת. כבר תקעת היום הרבה פעמים, וגם זה היה כרוך בסכנת נפש, וכאשר הבטתי על בני יחיה, נתעורר בי רחמנות עליו, וראיתי שמאד צדקו דבריו.

אכן לעומת זה, הקולות והצעקות של הנערים לא נתנו מרגוע לנפשי, ועוררו רחמנות גדולה בלבי. ואולי יגן עליהם מצוה זו בעת הצר. וגם כמה אנשים, חסידיים ואנשי מעשה, שנתעוררו מקולות הנערים, השתדלו והתחננו לטובת הנערים, שעוד היום גדול, ויספיק עוד הזמן ליכנס ולצאת משם, ושלוחי מצוה אינם מזקין, ועוד כדברים האלה.

תשובה:

אין היתר לפי ההלכה לסכן את הנפש עבור קיום מצוה. אמנם המחבר שהיה נוכח באותו אירוע לא הצליח לעמוד בפני התחנונים של הנערים לשמוע תקיעת שופר וסיכן עצמו בניגוד להלכה ותקע בשופר.

⁵ המקור לשאלה בתקליטור שויית השואה במפתח הנושאים: תקיעת שופר - במקום סכנה - 1

נטילת לולב בגטו

נטילת ארבעת המינים בגטו לודז'.
התמונה מופיעה בחוברת באדיבות גמך קידוש השם.

• התבוננו בתמונה

1. תארו: מה אתם רואים בתמונה?
2. כיצד הייתם מתארים את מבע פניהם של האנשים/ילדים שבתמונה?
3. לולא ידעתם שמדובר בשואה, האם הייתם יכולים לנחש זאת על פי התמונה?
4. - כיצד? אלו סממנים המופיעים בתמונה מעידים שזאת תמונה מהשואה?
כתבו סיפור קצר ותארו בו את המתרחש בתמונה. השתמשו במילים כמו: מסירות נפש, אומץ לב, גבורה, עידוד.

דין הלכתי: מצות לולב ואתרוג ומצות סוכה באושוויץ

לפניכם שאלה ותשובה בענין הלכתי הקשור לתמונה. למדו את השאלה והתשובה וענו על השאלות המצורפות:

1. למדו והבינו את השאלה והתשובה.
2. חישוב: האם במצב רגיל היו פוסקים באותו אופן או באופן שונה? (המורה צריך לשאוף לכך שהתלמידים יבינו שפסק ההלכה אינו יכול להתעלם ממצאות החיים הקשה אליה הוא מתייחס).
3. מה לדעתכם המשמעות לכך שיהודים הנמצאים במצב כל כך קשה שאלו את הרב שאלות בהלכה?

הרב צבי מייזליץ, שו"ת מקדשי השם, שער מחמדים, סימן 6⁶

שאלה:

מי שיש לו רק שלושה מינים אם יכול ליטול ולברך.

תשובה:

ארבעת המינים הם מצוה אחת וכל מין מעכב בקיום המצוה ואם חסר מין אחד המצוה לא שלמה ולכן במקרה שיש רק שלושה מינים יטול אותם וינענע אבל בלי ברכה.

⁶ המקור לשאלה בתקליטור שו"ת השואה במכתח הנושאים: ארבעה מינים - נטילת ג' מינים 1

השואה בציר הזמן

מטרות

1. ללמוד ולהבין את הקשר בין נצחון הנאצים בכיבושיהם לבין יכולתם לפעול נגד היהודים בארצות הכיבוש
2. ללמוד ולהכיר את התעצמות הגזירות והפעולות נגד היהודים ככל שעבר הזמן
3. להתוודע לכך שגם במצבים קשים בשואה השתדלו יהודים לנהוג לפי ההלכה

מהלך השיעור

• פתיחה

הציגו בפני התלמידים את ציר הזמן המצורף לחוברת. בשלב זה חשפו בפניהם רק את שתי השורות הראשונות, תנו להם להתבונן בו כמה רגעים ופתחו את הדיון. בתחילה מומלץ לשאול שאלה פתוחה: מה אתם רואים כאן?

• שאלות נוספות:

- מה מסמלים הצבעים?
- מה היחס בין הצירים השונים?

• סיכום ביניים

סכמו את הנקודות המרכזיות שעלו בדיון. חשוב להדגיש את העובדה שהשואה לא התרחשה ביום אחד ויש התפתחות, הן מבחינת המקומות שהגיעו אליהם הנאצים והן מבחינת עוצמת הפעולות נגד היהודים.

הגזירות וההלכה

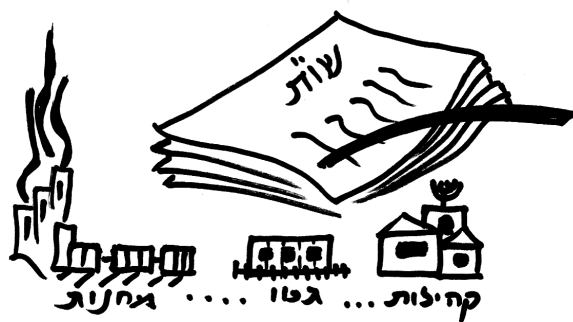
- א.** כעת, פתחו בפני התלמידים את השורה השלישית בציר הזמן ובה שאלות הלכתיות. בקשו מתלמיד אחד (או מכמה תלמידים) לקרוא כמה שאלות שמופיעות על ציר הזמן. קיימו דיון והדגישו את היותה של ההלכה היהודית משמעותית בכל מצב וכן את עומק אמונתם של היהודים השואלים שאלות הלכתיות גם במצבים קשים.
- ב.** בעמודים הבאים מופיעות השאלות שנכתבו על ציר הזמן ותמצית התשובות, יש לצלם עמודים אלו לתלמידים. חלקו את התלמידים לקבוצות. כל קבוצה תקבל דף לימוד ובו אחת מבין השאלות שמופיעות על ציר הזמן. אפשר גם לתת לתלמידים לבחור את השאלה שמעניינת אותם.

בכל הדפים מופיעות משימות זהות:

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

סיכום

נציג מכל קבוצה יציג את התוצר של קבוצתו במליאה.

מתן שוק חשמלי לבהמות לפני שחיטה

שו"ת מקדשי השם חלק א סימן כו¹ / כ"ח בתמוז תרח"ץ.

• רקע

הנאצים אסרו על השחיטה בטענה שיש בכך התאכזרות לבעלי חיים והדרך היחידה המותרת בחוק הנאצי היתה להמם את הבהמה ע"י שוק חשמלי לפני שחיטתה כך שלפי תפיסתם הבהמה לא תרגיש ייסורים.

• שאלה

יש דין שבהמה המוגדרת כ'טריפה' אסורה באכילה אף אם נשחטה. טריפה פרושה שיש בבהמה מום או פגיעה שמקרבים את מותה. לכן, אם הבהמה תקבל שוק חשמלי יש חשש שהיא תיפגע פגיעה אנושה ואז היא תוגדר כטריפה ואסור יהיה לאכול אותה, גם אם ישחטו אותה אח"כ, האם מותר לאכול מבהמה שקבלה שוק חשמלי?

• תשובה

אי אפשר להתיר אכילת בהמות שקיבלו שוק חשמלי.

• הערה

בתשובה שלפנינו יש דיון בהצעת פשרה. נעשה ניסיון לשכנע את השלטונות להסכים לפשרה שלפיה יתנו לבהמה שוק חשמלי מיד אחרי השחיטה במקום לכפיה. מבחינה הלכתית זה יותר פשוט כיון שאחרי השחיטה הבהמה כבר נחשבת מתה.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במכתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: שחיטה, ערך משנה: הימום הבהמה, השאלה: היתר הימום חשמלי או באופן אחר לקרב את המיתה לאחר השחיטה, בשעת דחק גדול,

קביעת יום זכרון בעקבות ליל הבדולח

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, בתוך: הרבנות הראשית לישראל שבעים שנה ליסודה חלק ב' - זכרון לשואה¹

• רקע

בחודש חשון תרצ"ט נערך בגרמניה פוגרום מתוכנן כנגד היהודים ובלילה אחד פגעו הפורעים, שברו ושרכו רכוש יהודי רב ובתי כנסת, ללילה זה ניתן השם "ליל הבדולח".

• שאלה

בעקבות ליל הבדולח פנתה התאחדות עולי גרמניה לרב הראשי לארץ ישראל הרב הרצוג בשאלה אם ראוי לקבוע יום זכרון לאירוע בליל הבדולח.

• תשובה

לא קובעים יום זכרון כאשר הצרה עדיין לא נגמרה, ולכן מה שצריך לעשות זה להתפלל לקב"ה ואפשר לקבוע יום לתפילה על הצרות שפוקדות את היהודים.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: זכרון השואה, ערך משנה: קביעת תענית ויום זכרון, השאלה: פניה של התאחדות עולי גרמניה לרבנות הראשית לישראל בחודש כסלו תרצ"ט בענין קביעת יום זכרון לליל הבדולח שאירע בט"ז חשון תרצ"ט.

עשיית זכר לעירוב בבית הכנסת

שו"ת שיח יצחק סימן קפה¹

שבט תרצ"ט

• רקע הלכתי

עירוב חצרות נועד להתיר טלטול בשבת. העירוב נעשה באמצעות שתי פעולות:

א. הקפת השטח שרוצים לטלטל בו בגדרות או בחוטים

ב. הנחת אוכל המספיק לשתי סעודות באחד המקומות שבתוך הערוב. את האוכל

הזה מזכים לכל אלו שבתוך הערוב כך שכולם שותפים לסעודה וזה יוצר בסיס

לשיתוף בשטח המשותף. בדרך כלל לוקחים מצות לשם הערוב כך שזה יחזיק

מעמד זמן רב ועושים זאת פעם בשנה.

• שאלה

במקרה שלפנינו הנאצים עקרו את כל עמודי העירוב במקומות שונים בגרמניה. לפיכך

ברור שאי אפשר לטלטל במקומות אלו בשבת. האם כדי שלא ישכחו את הענין של עירוב

מותר לעשות רק את החלק של הנחת הלחם ולברך על כך כדי שלא ישכחו את הענין

של עירוב?

• תשובה

מצאנו שחכמים אִפשרו לברך גם כאשר המצוה אינה כהלכתה לחלוטין כאשר עושים

זאת רק כדי שהמצוה לא תישכח הגם שאין בזה היתר לטלטל במקומות אלו בשבת.

• הערה

פסיקה זו אינה מקובלת על כל הדעות ויש פוסקים שמתנגדים לברך כאשר המצוה אינה

כהלכתה.

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: עירוב חצרות, ערך משנה: מקום הנחת העירוב, השאלה: הרשעים עקרו את העירוב מהעיר, אם מותר לעשות עירובי חצירות בחצר בית הכנסת ולברך על העירוב אף שאינו מועיל לחצרות שבועיר, כדי שלא תשתכח תורת עירוב.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישובו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

תשובה על אכילת מאכלות אסורים

שו"ת ברכת חיים סימן מב¹

ב' תמוז תרצ"ט

• רקע

כבר בשנת תרצ"ג (1933), שנת עלייתם של הנאצים לשלטון בגרמניה, הקימו הנאצים בגרמניה מחנות ריכוז למתנגדי המשטר, ליהודים ולקבוצות אחרות שהשלטון רדף, מחנות הריכוז המרכזיים היו דכאו ובוכנוולד.

• שאלה

מי שהיה במחנה ריכוז ואכל מאכלות אסורים, אם צריך לעשות תשובה ומה עליו לעשות?

• תשובה

מי שעבר איסור באונס אינו צריך כפרה, אבל מי שלא היה מוכרח לאכול ולמרות זאת אכל כי חשב בשוגג שאולי מותר לו צריך כפרה. אמנם יש להקל בכפרה כי כבר סבל יסורים במחנה. [ובכל זאת פסק לו הרב כמה תעניות לשם כפרה כיון שליבו כואב שבא לידי כך ואפילו באונס.]

• הערה

מדובר כאמור לפני שהתחילה המלחמה וטרם שהוקמו מחנות וגטאות לכלל היהודים והתנאים במחנות עם כל חומרתם לא היו דומים למה שידוע לנו מהמחנות בזמן השואה עצמה.

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: תשובה, ערך משנה: אכילת מאכלות אסורים, השאלה: מי שהיה במחנה ריכוז ואכל כמה פעמים מאכלים אסורים ולכן דואג ורוצה לקבל עליו תשובה.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. הישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

מסירת ילדים לגויים לשם הצלתם

**הרב יהודה גרשוני, בתוך: ספר יובל לכבוד הרב מרדכי קירשבלום -
השוואה בהלכה, עמוד נד¹**

• רקע

כאשר היהודים תחת שלטון הנאצים התחילו להבין את מצבם והבינו שבמחנות הסיכוי לילדים לשרוד נמוכים מאוד, הם החלו לחשוב על דרכים להצלת ילדיהם. אחת הדרכים היתה למסור את הילדים לגדול במשפחות של גויים או בבתי יתומים ואפילו במנזרים, הילדים יחיו שם כילדים גויים וחייהם יינצלו, ואמנם הורים רבים מסרו את ילדיהם לגויים.

• שאלה

כידוע, המרת דת היא עברה חמורה מאד. לגבי כל המצוות בתורה הכלל הוא שמותר לעבור על כל העברות כדי להציל חיים, חוץ משלוש עברות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, שלגביהן יש מצוה לקדש את השם ולמות ולא לעבור עליהן. לגדול כנוצרי זה בעצם כמו לעבוד עבודה זרה. האם מותר להורים להציל את ילדיהם הקטנים ולמוסרם לגויים כאשר קיים חשש שישתמדו ויעברו על דת.

• תשובה

אמנם יש ספק אם ילדים קטנים מצווים על מצות קידוש השם, אבל במקרה שלכפינו מדובר שההורים ימסרו אותם לגויים וזה בודאי שאסור להורים למסור בעצמם את ילדיהם כשיש חשש שימירו את דתם.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במכתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: קדוש השם, ערך משנה: קטנים, השאלה: אם מותר למסור ילדים קטנים שיגדלו אצל משפחות גויות או בבתי יתומים או אצל כמרים כדי להצילם מהנאצים ויש חשש שהם ישתמדו.

בריחה מהגטו

שו"ת חסד יהושע, חלק א סימן כ'¹

• שאלה

אם מותר לברוח מהגטו כדי להינצל כשיש חשש שבגלל הבריחה ייגרם נזק לנשאים שהנאצים יענישו אותם.

• תשובה

במצב שבו הישארות בגטו יש בה סכנה בוודאי, מותר לברוח וגם לסייע לאחר לברוח ואין צורך לחשוש שמא יגרם נזק לאחר.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. הישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: הצלת נפשות, ערך משנה: נפש תחת נפש, השאלה: אם מותר לברוח מהגטו או לסייע לאחרים לברוח כיון שהבריחה יכולה לגרום נזק לנשאים

שמן זית לנר שבת כשאין מספיק שמן

שו"ת שיח יצחק, סימן שמה¹

עש"ק ס' וירא ת"ש.

• רקע

המצב הכלכלי הקשה בזמן המלחמה.

• שאלה

נסתפקתי באשר בביתי רגילים להדליק בכל ערב שבת קדש איזה נרות שבת משמן זית, ועכשיו קשה מאוד להשיגו, באשר שעת חירום הוא ואם ידליקו בשמן זית נרות שבת לא יהיה שמן זית לנר חנוכה. מה עדיף, אם להניח השמן זית לנרות דחנוכה, או להדליק הנרות לשבת משמן זית, אף שע"ז לא יהי שמן זית לנר חנוכה?

• תשובה

נר שבת יותר חשוב מנר חנוכה, ולכן גם הידור מצוה בנר שבת חשוב מהידור מצוה בנר חנוכה. ולכן ידליק נרות שבת בשמן זית גם אם לא ישאר לו לחנוכה.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. הישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומהאם אין רב?)

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך:

שבת, ערך משנה: נר שבת ויום טוב, השאלה: מי שרגיל להדליק כל שבת בשמן זית אבל בגלל שעת החירום אי אפשר להשיג שמן ואם ימשיך להדליק בשבתות בשמן זית לא יהיה לו שמן זית לנר חנוכה, כיצד ינהג.

הצלה ממות על חשבון אחר

שו"ת דברי אפרים, מעמק הבכא סימן א'
כ"ג באלול תשי"א (15 - בספטמבר 1941)

• רקע

הנאצים היו שולחים יהודים מהגטאות למחנות השמדה. אולם כיון שרצו לנצל את כח העבודה היהודי היו בוחרים את אלו שיכולים לעבוד עבורם והיו נותנים להם אישור להישאר בגטו ולהמשיך לעבוד במפעלים גרמניים ואת שאר היהודים היו שולחים למחנות.

• שאלה

בגטו קובנה, מפקד הגטו נתן למועצת הזקנים 5,000 כרטיסים לבנים לחלק למקצת בעלי מלאכה ומשפחותיהם ורק אלו ישארו בחיים. האם מותר למועצת הזקנים לקחת את הכרטיסים ולחלקם לבעלי המלאכה?

• תשובה

בעצם חלוקת הכרטיסים פרושה שמי שמקבל כרטיס יחיה (בינתיים לפחות) ומי שלא יקבל כרטיס ימות. ולכן לכאורה אסור להם להחליט מי יחיה ומי ימות. מצד שני, אפשר לראות בחלוקת הכרטיסים גם הצלה לאותם שיקבלו את הכרטיסים ולכן יהיה מותר. ואכן הרבנים בגטו קובנה פסקו שמותר לחלק את הכרטיסים כדי להציל את מקצת מבעלי המלאכה.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישובו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: הצלת נפשות, ערך משנה: נפש תחת נפש, השאלה: בגטו קובנה מועצת הזקנים קיבלו חמשת אלפים כרטיסים לחלק לבעלי מלאכה והשאר יהרגו, אם מותר לאנשים לחסוף כרטיסים ממשרדי מועצת הזקנים

חיוב מזווה בגטו

שו"ת ממעמקים, חלק א סימן יג¹

• רקע

[ציטוט:] "בימי הרעה והמצור בהיותנו כלואים בגיטו קובנה ושום קשר לא היה לנו עם החוץ אזלו לנו בגלל כך כל תשמישי קדושה שאי אפשר היה להשיגם בשום אופן, והנה באו לפני מספר אנשים ודמעתם על לחיים ושאלוני כדת מה לעשות, מאחר שמזוזותיהן נפסלו ואי אפשר להשיג מזוזות אחרות כדי לקובען על פתחיהם".

• שאלה

האם הבתים בגטו חייבים במזווה?

• תשובה

מכיון שהצפיפות בגטו רבה והדחוק בבתים גדול, ובכל חדר יש אנשים רבים, הבתים נחשבים כדירת ארעי שהרי כל אחד מהדיירים רוצה לצאת משם ברגע שיוכל ודירת ארעי פטורה ממזווה. בנוסף, הרי הגטו נחשב כבית-כלא, שהרי הוא מוקף גדרות ושומרים ויש ספק אם בית כלא חייב במזווה שהרי אינו מקום שאנשים רוצים לגור בו. ולכן פטורים ממזווה. אמנם מי שיש לו מזווה ורוצה לשים אותה בפתח כדי לזכור את הקב"ה בודאי שזה טוב אבל לא יברך עליה.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישובו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: מזווה, ערך משנה: בגטו, השאלה: אם יש חיוב מזווה בגטו או האם יש לפטור על פי השוואה לבית אסורים ולדירת עראי

קטניות בפסח בגטו

שו"ת ממועמקים, חלק א סימן יד¹

- רקע
כידוע מנהג האשכנזים שלא לאכול קטניות בפסח.
- שאלה
הרעב בגטו מתגבר ואין הרבה אוכל והגרמנים היו מחלקים קטניות (ארבעס) שחורות אם מותר לאוכלן בפסח?
- תשובה
אמנם המנהג לא לאכול קטניות בפסח הוא מנהג שהשתרש ואי אפשר לבטלו סתם כך אבל במצב של צורך גדול שקרוב להיות פיקוח נפש כמו בגטו יש להתיר זאת.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. הישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במכתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: פסח, ערך משנה: קטניות, השאלה: אם יש להתיר בפסח אכילת קטניות שחילקו הנאצים בגטו

ברכה על קיום מצות קידוש השם

שו"ת ממעמקים, חלק ב סימן ד'¹

ח' לחודש מרחשון תש"ב

• שאלה

[ציטוט:] ביום ההוא יצא הצו מהנאצים הארורים שעל כל יושבי הגיטו בלי שום יוצא מהכלל מוטל להתיצב ב'מגרש הדמוקרטי' שבתוך הגיטו לשם סקירה על יד הגרמנים, וכל שלא ימלא אחרי הצו וישאר בביתו אחת דתו להמית. אין לשער ואין לתאר את גודל הפחד והבהלה שאחזו את יהודי הגיטו, כולם ידעו שביום זה יוכרע גורלם אם לשבט או לחסד, וכולם יעברו תחת שבט הבקורת של מטה חובלים והזעם של הרוצחים שיחרצו את משפטם לחיים או למוות.

בתי הגיטו התרוקנו מיושביהם, הורים הובילו את ילדיהם הקטנים ובנים תמכו וסעדו את אבותיהם הזקנים שהלכו על משענתם, חולים ותשושי כח נישאו על ידי בני משפחתם, כולם הלכו למגרש הזוועות, קולות הבכיה בקעו את האויר.

וככה התאספו על המגרש הזה כל יושבי הגיטו שמנו אז כשלושים אלף איש ואז במעמד זה ניגש אלי ר' אליהו מווארשא הי"ד, ומכיון שהיטב הכיר את דרכם של הרשעים הללו, והוא ידע שחלק גדול מהנצבים על המגרש הזה יספה ולא יזכה לראות את אור החיים עלי אדמות כי מחר למועד הזה יוצאו אלפים להורג, הוא שאל אותי מהו נוסח הברכה שעל מקדשי שמו יתברך מוטל לברך, האם עליהם לברך "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על קדוש השם"? והוא אמר לי, כי הוא רוצה לדעת בעצמו איך לברך, אם חס וחלילה יגיע לידי כך, ומלבד זאת הוא רוצה לקיים מצוה, אולי האחרונה בימי חייו, והיא, לעבור בין הפקודים למות וללמדם כדעת מה לעשות אם תגיע שעתם האחרונה ולזכותם שיברכו את הברכה כפי הדין.

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך

: קדוש השם, ערך משנה: ברכה, השאלה: ביום ח' בחשון תש"ב ציוו הנאצים על כל יהודי גטו קובנה להתייצב במגרש הדמוקרטי ומי שלא יתייצב יומת, היהודים ידעו שחלק גדול מהנאספים במגרש יהרגו ויהודי שאל מה נוסח הברכה שעל מקדש השם לברך

• תשובה

בספר יוסף אומץ אות תפ"ג מובא נוסח הברכה שמוטל על מקדשי השם לברך: "ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם, אשר קידשנו במצותיו וצונו לאהוב שם הנכבד והנורא ההיה וההוה והעתיד להיות בכל לבבנו ובכל נפשנו ולקדש שמו ברוב אתה ה' מקדש שמך ברבים". ואחר כך יאמר שמע ישראל וימסר צווארו על קדושת שמו.

ובשל"ה שער האותיות סוף אות א' כתב שיש לברך בנוסח זה: "ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקדש שמו ברבים", כדין הרבה מצוות עשה שמברכין על קיומן.

ומכל זה הוריתי לו שלפי דעתי יש לברך כפי הנוסח של השל"ה והיינו: "ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקדש שמו ברבים", וכך בדעתי לברך. והקדוש הזה ר' אליהו הי"ד שנה ושילש את הנוסח הזה של הברכה ולימד גם ליהודים אחרים שתהא ברכה זו משוננת ומחודדת בכיהם כדי שידעו איך לברך לכשתגיע שעתם ח"ו למות מות קדושים.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

שינוי ייעוד כספי צדקה

שו"ת מספר הסופר, חלק א סימן מב¹ / כ"ט בסיון תשי"ב

• רקע

בתחילת שנת תשי"ב גורשו כמעט כל יהודי רומניה, כשמונים אלף נפשות, מאזור "בוקובינה" אל עבר הנהר "דניסטר" לאוקראינה. במקום שאליו גורשו לא היו תנאים להתקיים, לא מזון ולא בגדים ולא מקום לגור ורבים מתו.

• שאלה

כאשר נותנים צדקה, הרי הנותן מתכוון שהכסף ישמש למטרה שלשמה נתן, ולכן אי אפשר לקחת את הכסף ולהשתמש בו למטרות אחרות. לפיכך, כסף שנאסף בקהילה למטרות צדקה בירושלים, האם מותר להשתמש בו ולמוסרו ליהודים אלו שגורשו מרומניה?

• תשובה

באופן עקרוני כסף שנאסף לייעוד מסוים אין לשנותו למטרה אחרת, אבל במקרה הזה מדובר למטרה חשובה יותר מצדקה שהיא הצלת נפשות ולכן יש להתיר זאת.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במכתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: צדקה, ערך משנה: שינוי מצדקה לצדקה, השאלה: בתחילת שנת תשי"ב גרשו הרומנים מאזור בוקובינא - רומניה כשמונת אלפים נפשות לאוקריינה והנשארים שם אין בידם כסף לקנות לחם שמחירו יקר וכיון שלא הושג רשיון לשלוח להם כסף שולחים להם בחשאי, אם מותר לקחת כסף שנאסף בקופות של רבי מאיר בעל הנס של כולל שומרי החומות בירושלים ולשנות מצדקה לצדקה להחיות עם רב.

מרד גטו ורשה

עלי מרורות, הגות, עמוד 278¹

• רקע

גטו ורשה היה הגטו הגדול ביותר והיו בו כמה מאות אלפי יהודים, אבל כאשר החלו לשלוח את היהודים למחנות השמדה והתברר שהסיכוי להישאר בחיים הולך וקטן ובגטו נשארו רק כחמישים אלף יהודים, החלו כמה קבוצות להתארגן למרד. המרד התחיל בערב פסח תש"ג עד שדוכא סופית אחרי כחודש ב"א אייר.

• שאלה

האם היה מותר וצריך לעשות את מרד גטו ורשה, האם זה לא גרם לנאצים להרוג יותר יהודים שהיו יכולים להנצל?

• תשובה

[ציטוט] בניטו וורשא שרדו כ-50 אלף נפש. כולם הושמדו על ידי הפצצות מאסיביות מן האויר שהפכו את הגיטו כולו לעיר חרבות - כנקם על המרד. יתכן כי לולא המרד, היה חלק נכבד ניצל ושורד. האם יש זכות מוסרית להכריז על מרד, תוך העמדתם בסכנת מוות? נכון הוא, כי גם לולא המרד, היו רובם של יהודי וורשא מוצאים את מותם, בגיטאות, במחנות העבודה ובמחנות המוות. "רובם" אמרנו - אבל לא "כולם", ולכן המנהיגים הדתיים התנגדו למרד שמלבד ראוותנות לא היה בו פתרון מוחשי ומעשי להצלת נפשות. הצלת נפש אחת מישראל שקולה היתה בעיניהם יותר מכל מבצע אחר - ויהיה גדול ומפואר. על אחת כמה וכמה, מבצע שאמור לסכן עם רב מישראל, במקומו באופן מידי וכתוצאה מכך גם במקומות אחרים.

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: הצלת נפשות, ערך משנה: מרד, השאלה: בניטו ורשה שרדו כחמישים אלף נפש כולם הושמדו כנקם על המרד יתכן כי לולא המרד היה חלק ניכר ניצל ושורד, אם יש זכות מוסרית להכריז על המרד תוך העמדתם בסכנת מוות

רבים מזכרו בקביעה התלמודית: "הבא להרגך השכם להורגו". אבל החובה הראשונית היא, לבדוק היטב האם אתה חזק דיין, האם בידך להשכים להורגו? אולי כדאי יותר, להתחמק, לברוח ולהנצל. אף אם נניח כי היו מצליחים להרוג אלף נאצים, היתה צריכה להשאל השאלה: "באיזה מחיר?"

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. הישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

המתנה בין בשר לחלב אחר אכילת בשר חיה טמאה

דבר סיני עמוד יב

גטו טרזינשטדט תשי"ג¹

• שאלה

כידוע, יש להמתין כמה שעות [מספר המשתנה לפי המנהגים השונים] בין אכילת בשר לחלב. במקרה שלפנינו נדונה השאלה הבאה: [ציטוט:] בהיותנו בגטו טרזין (טרזינשטדט) בשנות תשי"ג - תשי"ד היינו מקבלים את האוכל מהמטבח הצבורי בלבד. המטבח לא היה כשר, והיות שלא היתה אפשרות שיכין האדם את האוכל לעצמו בדרך אחרת, נאלצנו לאכול מה שניתן לנו. לפעמים נתנו לנו גם בשר, ובשר זה היה בשר סוס. אם נקבל באותו יום חלב או דבר חלבי, אם מותר לשתותו מיד בלי להמתין כמקובל אחרי אכילת בשר כשר?

• תשובה

אין איסור בשר בחלב בבשר שאינו של בעל חיים כשר אך יש אוסרים מדרבנן, ולכן לסבורים שיש איסור דרבנן יש להמתין בין אכילת בשר טמא ובין אכילת דבר חלבי כמו לאחר אכילת בשר כשר. לסבורים שבבשר טמא אין איסור בשר בחלב גם מדרבנן, מותר לאכול דבר חלבי מיד לאחר בשר טמא.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: בשר בחלב, ערך משנה: בהמה טמאה, השאלה: בגטו טרזינשטדט בשנים תשי"ג - תשי"ד האוכל הגיע ממטבח ציבורי והבשר היה בשר סוס ולא היה אוכל אחר, כאשר יחלקו אותו יום חלב או דבר חלבי, אם צריך להמתין כמו אחרי בשר או אפשר לאכול מיד

הצלת נפש על ידי הריגת נפש

דבר סיני, עמוד יח (אושוויץ תש"ד)¹

• רקע

במחנות ההשמדה, כאשר אישה ילדה, הנאצים היו רוצחים את האישה ואת התינוק.

• שאלה

אשה אחת, כשהגיעה לאושוויץ ילדה תינוקת. אשה אחרת, שעבדה שם כרופאה בצריף החולים, הביאה ליולדת מזרק עם מורפיום והפצירה בה שתהרוג את התינוקת על ידי הזריקה ובדרך זאת ישנם סיכויים שהיא בעצמה תשאר בחיים. האם בתחילה סירבה אולם בסופו של דבר עשתה כן. האם היה מותר לאם לעשות זאת כדי להציל את עצמה?

• תשובה

אסור לאמא להרוג את התינוקת, גם אם ברור ששתיהן תהרגנה, כי התינוקת לא הייתה חייבת מיתה ופיקוח נפש של האם לא מתיר לרצוח את התינוקת. אמנם, יתכן שהיא לא תחשב כחייבת מיתה, שכן אפשר לראות את המעשה כמעשה שנעשה מתוך אונס.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. הישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: הצלת נפשות, ערך משנה: נפש תחת נפש, השאלה: במחנה המשפחות באושוויץ שנת תש"ד ילדה אשה תינוקת. במקרה כזה הגרמנים היו הורגים את האם והתינוק. רופאה שהיתה אסורה שם ושמשה כרופאה בצריף החולים הביאה לאם מזרק עם מורפיום שתתן לתינוקת ובכך תציל את עצמה, האם בתחילה סירבה ולבסוף עשתה כן, אם היה מותר לה לעשות כן או לא.

אכילת בשר אדם

עלי מרורות נסיונות, עמוד 248¹

אייר תש"ה

• רקע

לקראת סוף המלחמה כאשר הצבא הרוסי התחיל להתקדם לכיוון גרמניה הנאצים הוציאו את היהודים מהמחנות והצעידו אותם לאורך מאות ק"מ למקומות שונים. בפעולה זו, המכונה "צעדת המוות", נהרגו אלפי יהודים מירי, ממכות, מרעב, מקור ועוד.

• שאלה

[ציטוט:] "בתחילת חודש אייר תש"ה הוליכו אותנו מבוכנוולד לטריזינשטאט. בשלב מסוים עצרנו בשדה למשך ארבעה עשר יום מוקפים מכל צד מהגסטאפו, כשהרעב גבר מאד התחלנו לאכול העשבים המרים הגדלים במקום שעמדנו. אבל הגרמנים מהסביבה באו וצעקו כי אנחנו אוכלים כל הדשא ולא יהיה מרעה לבהמות. ולסיבת הרעב והצמאון מתו בכל רגע כמה וכמה אנשים למאות, אז פנה אלי אחד מידידי בשאלתו, אם מותר לחתוך חתיכת בשר מגוף אדם מת ולאכולו כדי לחיות, במיוחד שהמלחמה הולכת להיגמר וחבל על כל יהודי נוסף שימות".

• תשובה

יתכן שמן הדין זה מותר ואולי אפילו יש בזה מצוה בגלל פיקוח נפש. אבל אם יתירו את זה יש חשש שיהיו אנשים שינצלו את ההיתר ויבואו להרוג את החלשים כדי לאכול את בשרם. ובנוסף, הנאצים ינצלו זאת כדי להציג אותנו ככרברים ופראים. ולכן ביקשתי מהשואל שלא יעשה זאת.

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: איסורי אכילה, ערך משנה: בשר אדם, השאלה: בתחילת חודש אייר תש"ה הוליכו את היהודים מבוכנוולד לטריזינשטאט דרך הרי הסודטים ושהינו בשדה ארבעה עשר יום מוקפים בניסטפו והינדמריא האשכנזית והרעב גבר ומאות מתו מרעב וצמא, אם מותר לחתוך חתיכת בשר מגוף אדם מת להציל את הנפש

משימות

- 1.** לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
- 2.** חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
- 3.** תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאול שאלת רב? ומה אם אין רב?)

בעלות על ספרים שנמצאו אחר השואה

שו"ת בית אב"י חלק א חו"מ סימן קנז¹

• רקע

בארצות אירופה שלפני השואה היו ספרי קודש רבים הן בבתים של יהודים פרטיים, הן בבתי כנסת ושיבות והן בספרייות שונות. חלק מספרים אלו נשרפו על ידי הנאצים, חלק הושלכו או נזרקו וחלקם נאספו על ידי גויים שלקחום לשימושים שונים.

• שאלה

יהודי הביא עמו ספרים מאירופה, וטוען שקנה אותם מנכרי אחד שאספם לביתו בזמן גירוש היהודים כדי להשתמש בהם במקום נייר לתשמישי בזיון בית הכסא ודי בזיון וקצף, וכאשר חזר לביתו אחרי המלחמה וראה את הספרים בידי הגויים ומה שהם עושים בהם השתדל להציל אותם מידם ולכן טוען שהצילם לעצמו מן ההפקר והם שייכים לו.

• תשובה

מעיקר הדין אין צריך להחזיר אפילו תמורת תשלום מכיוון שברור שהבעלים התייאשו מהספרים בתקופת השואה ומי שמציל אותם מציל לעצמו. וגם אם הם טוענים שלא התייאשו, זה נחשב יאוש שהרי במצב שנוצר לא היתה להם שום אפשרות להציל את הספרים. אמנם לפנים משורת הדין מצד עשיית הישר והטוב ראוי להחזיר את הספרים, שהרי יש להם ערך נוסטלגי [= געגועים וכיסופים לעבר] ולעיתים זה השריד היחיד ששרד לאדם מרכושו ומשפחתו ואם המציל מן הגויים הוציא כסף על הספרים צריך הבעלים להחזיר לו את מה שהוציא.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישובו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: גניבה, גזילה, ערך משנה: בעלות על ספרי קודש שניצלו, השאלה: מה דין ספרים שהיו בידי נכרים לאחר השואה ויהודים קנו מהם בממון

היתר עגונות

שו"ת מעמק הבכא סימן ו

לפנינו נאום שנתן הרב אפרתי ברדיו מיד לאחר המלחמה בהיותו הרב של ורשה: האסון האיום שאירע לעמנו במוותם הטרגי של ששה מליונים אנשים מבני עמנו הטביע את חותמו המר, והשאיר רושם בל ימחה על אלו שנשארו בחיים, שמלבד זה שכל אחד מאתנו נושא בלבו יגון נורא וכאב גדול, כאב הצורב את הנשמה, בזכרו את הקרובים לו והקדושים והיקרים לו מכל שנשרפו באש התופת, גם חיייהם הפרטיים נסבכו בסכך הדמים שבו ולתוכו הפיל אותם הצורר.

כל יהודי ויהודי שנשארו בחיים יודע שמחובתו הוא: לבנות מחדש את ביתו ההרוס, להקים מחדש את קנו הנחרב. בזה אנו עונים כלפי שונאינו שאמנם חיים אנו ורצוננו עז לחיות ולהיות, אבל כאן מתחילה הטרגדיה הגדולה של כל יהודי בודד, שברצונו להתחיל מחדש את חייו ולבנות ביתו שנהרס, אבל אין לו שום ידיעה ברורה על אבדן אשתו (או בעלה).

אנו הרבנים רוצים לבוא לעזרתכם יהודים אומללים בודדים, אבל התנאי הראשון שלנו הוא רצינות גמורה וזהירות יתירה. אנו דורשים ומבקשים מכל אחד ואחת שיוודע דבר מה, מגורלם של מכיריו, שיוודע ומכיר אותם בשמם ובשם אבותיהם שיוודעו לנו במוקדם האפשרי, וכל בת ישראל שבעלה נאכד תודיע לנו שמו ושם אבותיו ומקום מגורו האחרון ואנחנו נפרסם כל הידיעות בעתונות, ברדיו ובביולטינים מיוחדים שנוציא לשם זה.

חוב גדול וקדוש מוטל עלינו ואת החוב הזה עלינו למלא בשלמות כלפי הקדושים הי"ד שלנו, כלפי העבר הגדול, וגם כלפי הדורות הבאים אחרינו שהבתים החדשים שנבנה בע"ה יהיו קדושים וטהורים, זכרו! והיה מחניך קדוש הוא החוב שלנו.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישבו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן נאמרו דבריו של הרב אפרתי.

ילדים שגדלו אצל גויים

פסקי דין רבניים, חלק ח, עמוד 283¹

• רקע

בזמן השואה יהודים רבים מסרו את ילדיהם לשכנים גויים שיגדלו אותם כגויים כדי להציל אותם מידי הנאצים.

• שאלה

אשה שבזמן השואה גדלה בבית גויים בעיר לודז'. המטפלת הגויה סיפרה לה שבעודה תינוקת, מסרה אותה לידיה משפחה יהודית מפאת סכנות המלחמה והם קיוו לחזור ולקחתה. המטפלת הגויה לא לקחה אותה לכנסיה כשאר בניה וכששאלה מדוע, ענתה לה: את יהודיה, ועוד יבואו הוריך לקחתך. האם אפשר לסמוך על דברי המטפלת שהיא יהודיה או שהיא צריכה גיור?

• תשובה

מכיוון שאי אפשר לסמוך על עדות של גוי ומצד שני יש סבירות שדבריה אמיתיים ולכן היא צריכה גיור מספק.

משימות

1. לאחר שקראתם את השאלה והתשובה, הבהירו לעצמכם את תוכנה.
2. חישובו על הקשר בין מצבם של היהודים באותה עת לבין הנסיבות שבהן התעוררה השאלה.
3. תנו דעתכם למציאות של קיום תורה ומצוות בתקופות קשות בעם ישראל: מה משמעות הדבר לדעתכם? מה לדעתכם הייתם אתם עושים בשעות קשות אלו? (האם הייתם הולכים לשאולשאלתרב? ומהאם איןרב?)

¹ במפתח הנושאים של תקליטור שו"ת השואה תשובה זאת נמצאת תחת הערך: יוחסין, ערך משנה: ילדים שנמסרו לגויים, השאלה: אשה שמשפחתה מסרה אותה בעת המלחמה לגויים שיגדלוה בעיר לודז', אם נאמנת הגויה שגידלתה להעיד שהיא יהודיה

דף עבודה לתלמיד - כיצד נוהגים בתינוק שבוכה ומסכן קבוצה שמתחבאת מפני הנואצים?

א. מסירת יחיד להצלת רבים

שמואל ב, פרק כ

וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיעֵל וְשָׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרֵי אִישׁ יְמִינִי; וַיִּתְקַע בְּשֹׁפָר, וַיֹּאמֶר אֵין לָנוּ חֶלֶק בְּדוֹד וְלֹא נִחְלָה לָנוּ בְּבֶן יִשִׁי, אִישׁ לֹאֲהֶלְיוּ יִשְׂרָאֵל. וַיַּעַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן בְּכָרֵי; וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוֹ בְּמִלְכָם מִן הַיַּרְדֵּן וְעַד יְרוּשָׁלַם. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אֲבִישִׁי, עֵתָה יָרַע לָנוּ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרֵי מִן אֲבִישָׁלוֹם; אֲתָה קַח אֶת עֲבָדֵי אֲדֹנָיךָ וַיְרַדְף אַחֲרָיו, כִּן מִצָּא לֹא עָרִים בְּצִרּוֹת וְהִצִּיל עֵינָיו. וַיִּצְאוּ אַחֲרָיו אֲנָשֵׁי יוֹאֵב וְהַכְרֵתִי וְהַפְלֵתִי וְכָל הַגְּבָרִים; וַיִּצְאוּ מִירוּשָׁלַם לַרְדֵּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן בְּכָרֵי וַיָּבֹאוּ וַיִּצְרוּ עָלָיו בְּאֲבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה, וַיִּשְׁפְּכוּ סִלְלָה אֶל הָעִיר וַתַּעֲמֵד בַּחֲלִי; וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אֶת יוֹאֵב מִשְׁחִיתֵם לְהַפִּיל הַחוּמָה. וַתִּקְרָא אִשָּׁה חֲכָמָה מִן הָעִיר; שָׁמְעוּ שָׁמְעוּ, אָמְרוּ נָא אֶל יוֹאֵב, קִרְבַּ עַד הִנֵּה וְאֲדַבְּרָה אֵלָיךָ. וַיִּקְרַב אֵלָיךָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה... אֲתָה מִבְּקִשׁ לְהַמִּית עִיר וְאִם בִּישְׂרָאֵל, לְמָה תִּבְלַע נַחֲלַת ה'! וַיַּעַן יוֹאֵב וַיֹּאמֶר: חֲלִילָה חֲלִילָה לִי, אִם אֲבֵלַע וְאִם אֲשַׁחִית. לֹא כֵן הַדְּבָר, כִּי אִישׁ מֵהָר אֶפְרַיִם, שֶׁבַע בֶּן בְּכָרֵי שָׁמוֹ, נָשָׂא יָדוֹ בְּמִלְךָ בְּדוֹד, תָּנּוּ אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאַלְכָה מֵעַל הָעִיר; וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל יוֹאֵב, הִנֵּה רֹאשׁוֹ מִשְׁלָךְ אֵלָיךָ בְּעַד הַחוּמָה. וַתְּבֹא הָאִשָּׁה אֶל כָּל הָעָם בְּחֲכָמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת רֹאשׁוֹ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרֵי וַיִּשְׁלְכוּ אֶל יוֹאֵב וַיִּתְקַע בְּשֹׁפָר, וַיִּפְצְאוּ מֵעַל הָעִיר אִישׁ לֹאֲהֶלְיוּ; וַיּוֹאֵב שָׁב יְרוּשָׁלַם אֶל הַמֶּלֶךְ.

- מדוע צרו יואב וצבאו על העיר?
- לדעתכם, האם האישה ובני העיר נהגו כראוי כשהרגו את שבע בן בכרי?

תוספתא, מסכת תרומות, פרק ז, הלכה כ

סיעה של בני אדם שאמרו להם גויים, תנו לנו אחד מכם ונהרגהו, ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם. יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. אבל אם יחדוהו [ניחדוהו] - שביקשו דווקא אותו] להם כגון שיחדוהו לשבע בן בכרי [שבע בן בכרי - הסיפור עליו בספר שמואל מופיע במקור הקודם], יתנו להם ואל יהרגו כולם... וכן הוא אומר: "ותבוא האשה אל כל העם בחוכמתה" וגו', אמרה להם הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים, תנו להם ואל תהרגו כולכם. רבי שמעון אומר: כך אמרה להם, כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה.

נסכם בטבלה את העקרונות שבתוספתא

המקרה	אמרו להם: תנו אחד מכם	ייחודו	חייב מיתה
הדין			
הטעם			

- לכי התוספתא, האם אנשי העיר בסיפור בשמואל נהגו כראוי? מה הטעמים לכך?
- האם אפשר למצוא דמיון בין אחד המקרים שבתוספתא לסיפור של התינוק שבכה? הסבירו.

ג. דין רודף

משנה, סנהדרין, פרק ח משנה ז

אלו שמצילין אותן בנפשן - הרודף את חברו להורגו.
פירוש: אם אדם רודף אחר אדם אחר כדי להורגו, מותר וצריך להרוג את הרודף כדי להציל את הנרדף.

תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף עב עמוד ב

אמר רב הונא: קטן הרודף, ניתן להצילו בנפשו.
פירוש: גם אם זה שרודף אחרי אדם אחר ורוצה להורגו הוא קטן שאינו בר ענישה בדרך כלל, מותר להורגו כדי להציל את הנרדף.

- מה מוסיף רב הונא על המשנה?

שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכה סעיף ב

ה(מ)עוברת שהיא מְקֵשָׁה לילד, מותר לחתוך העובר במעיה... מכני שהוא כרודף אחריה להרגה. ואם הוציא ראשו, אין נוגעים בו, שאין דוחים נפש מכני נפש וזהו טבעו של עולם.

המאירי (מעובד)

לפני שהעובר הוציא ראשו, מותר להורגו ולהציל את האם, כיון שעדיין אינו נפש ממש. אבל אם הוציא ראשו, זה נחשב שמן השמים רודפים אחר האישה ואסור להרוג את התינוק המסכן את האם.

- הסבירו: מהי ההבחנה בין עובר לבין תינוק שיצא ראשו?
- מה מוסיף המקרה שהובא בשולחן ערוך על המקרה של רב הונא?
- האם אפשר ללמוד מכאן כיצד יש לנהוג במקרה של התינוק במחבוא? הסבירו.

פירוש תפארת ישראל על המשנה, מסכת אהלות פרק ז משנה ו

נראה לי [נהדין, שאם הוולד הוציא את ראשו אסור להרוג אותו כדי להציל את האם] שדווקא כשאפשר שכשתמות האם יינצל הוולד, אבל אם כשלא נמית את הוולד ימותו שניהם - אפשר שמותר להמית את הוולד כדי להציל את אמו.

- התפארת ישראל מבחין בין שני מצבים. מהם המצבים ומה הדין בכל אחד מהם?
- שאלה למצטיינים: אילו הייתם נדרשים לפסוק הלכה על פי המקורות שלמדתם כיצד הייתם פוסקים? נמקו את החלטתכם.

שו"ת 'מגיא ההריגה' סימן א - מסקנה

ולכן אלו (והיו מקרים כאלו במשפחתי הי"ד) שלא רצו להציל נפשם ע"י החנקת ילד מישראל, קידשו שם שמים. אבל זה שכן עשה, א"צ להיות לכו נוקפו מכיוון שכדין עשה בכדי להציל נפשות מישראל. והיטיב אשר דיבר בזה אחד מגדולי המפרשים על הכתוב: "מחמס אחיך יעקב תכסך בושה" (עובדיה א) באומרו: עשיו הוא צריך להתבייש על שהביא את יעקב לחמס, שרק בגללו היה צריך לעשות דברים אלו, ודי יקום נקמת דם עבדיו השפוך.

- מהי אם כן מסקנת הרב אפרתי בשאלה?

דף עבודה: דרכים שונות להצלת ילדים בשואה

א. מצוות קידוש ה'

נפתח בלימוד גדרי מצות קידוש ה'.
הערה: מצות קידוש ה' ואיסור חילול ה' מקיפים פרטים רבים. בדף זה נעסוק רק
בפן מסוים של מצוות אלו הקשור להצלת ילדים בשואה.

1. ויקרא כב, לב

וְלֹא תַחֲלִילוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְשְׁכֶם:

- כמה ציוויים יש בכפסוק זה? מהם?

2. ספר החינוך, מצוה רצו- מצות קידוש השם

שנצטוויונו לקדש את השם, שנאמר [ויקרא כ"ב, ל"ב] "ונקדשתי בתוך בני ישראל",
כלומר שנמסור נפשנו למות על קיום מצות הדת.

- מהי מצוות קדוש השם?

3. ספר המצוות לרמב"ם, מצות לא תעשה סג

שהזהירנו מחלול השם. שכל מי שביקשו ממנו שיעבור על עבודה זרה או גילוי עריות או
שפיכות דמים, הנה הוא חייב להתיר נפשו וייהרג ואל יעבור.
ואם עבר ולא נהרג - כבר חלל את השם ועבר על לאו זה.
ואם היה זה ברבים, כלומר בעשרה מישראל, כבר חלל את השם ברבים ועבר על אמרו
יתעלה "ולא תחללו את שם קדשי", וחטאו גדול מאד.

- מה הוא איסור חילול השם?
- מהם שני המצבים שעליהם מדבר הרמב"ם ומה ההבדל ביניהם?

ב. התחזות לגוי כדי להינצל

בפרק הראשון עסקנו במצות קידוש ה' ובאיסור חילול ה' באופן עקרוני. בפרק זה
ננסה ליישם את העקרונות הללו על מקרה של התחזות לגוי.

4. שולחן ערוך, יורה דעה סימן קנז סעיף ב

אסור לאדם לומר שהוא עובד כוכבים כדי שלא יהרגוהו. אבל אם כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי משנה מלבושו - בשעת הגזרה - מותר, כיון שאינו אומר שהוא עובד כוכבים.

- האם התחזות לגוי נחשבת עבודה זרה אסורה? איזו התחזות מותרת ואיזו אסורה? הסבירו את ההבדל בין שני המקרים.

5. שו"ת ממעמקים חלק ד סימן יב

אם הוא מראה תעודת הזיהוי של נכרים המעיד עליו שהוא נכרי, הוי כאילו הוא אומר מפורש שהוא נכרי ואינו דומה למשנה מלבושו שלא יכירוהו שהוא יהודי.

- לאיזה מן המקרים בשו"ע משווה הרב אושרי את מי שמשתמש בתעודת זהות של גוי?

6. הרב יהודה גרשוני, השואה בהלכה, ספר יובל לכבוד הרב מרדכי קירשבלום,

עמוד נו

בש"ע יו"ד קנ"ז סעי"ב: "אסור לאדם לומר שהוא עכו"ם כדי שלא יהרגנו"... ולפי זה התעודות של הגוים, שהרבה יהודים התחפשו שהגוים יחשבו שהם לא יהודים, וזה באמצעות תעודות מזויפות - אפשר שרק בפה אסור להגיד שהוא גוי, אבל ע"י שמראה לו דרכון או תעודה מזויפת, אין כאן איסור; כמו שיהודי משנה מלבושיו שיחשבו שהוא גוי.

- האם הרב גרשוני מסכים עם הרב אושרי? מה דעתו?
- לסיכום, האם מותר להשתמש בתעודת זהות של גוי כדי להינצל?

ג. האם קטן מצווה על קידוש השם?

עד עכשיו עסקנו בקידוש השם באופנים שונים. כעת נבחון האם גם לגבי ילדים קטנים, שלא הגיעו לכר מצוה או בת מצוה, חלה מצות קידוש השם.

7. רמב"ם הלכות יסודי התורה, פרק ה הלכה א

כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה, שנאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל".

8. רבי מנחם קרקובסקי, עבודת המלך על רמב"ם

ודייק רבינו [הרמב"ם] לכתוב "כל בית ישראל" כדי לכלול גם...קטנים ... ועובדא דאשה ושבעה בניה [הכוונה לסיפור על חנה ושבעת בניה] תוכיח שהרי הקטן שבהם אמו הניקתו, ומוכרח דגם קטנים נכנסין בגדר קידוש השם.

• מה מסיק רבי מנחם קרקובסקי מלשון הרמב"ם?

9. הרב משה חיים לאו, שו"ת יחל ישראל סימן לט

כיוון דכתיב בתורה (ויקרא כב, לב) "ונקדשתי" לשון נפעל, אם כן העיקר שיצמח קידוש השם לעולם, ואם כן לא נפקא מינה [= אין הבדל] האיך ועל ידי מי יתהווה הקידוש השם.

• מה ההסבר, לפי הרב לאו, לכך שמצות קדוש השם חלה על קטן, אך על פי שהוא קטן?

10. שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

והנה מכל הנאמר זכינו דגם קטנים כלולים הם בחפצא [=שייכים לקיום המצוה] של מצות קידוש השם אך על פי שאינם מחוייבים בה... והיינו אם קטן ירצה מעצמו למסור נפשו על קידוש השם, הרשות בידו ומצוה גדולה קעביד [=עושה].

• מה מחדש הרב אושרי לגבי חיובו של קטן במצות קדוש השם?

• סכמו את העקרונות של קידוש השם לגבי ילד קטן.

ד. דרכים שונות להצלת ילדים בשואה

בפרק הקודם עסקנו בקידוש השם אצל ילדים קטנים. בפרק זה נדון במצב שבו לא הילד עצמו, אלא הוריו של הילד או גדול אחר צריכים לקבל את ההחלטה אם מותר להציל את הילד או שעדיף שיהרג ויקדש את השם.

11. שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

... אסור לגדולים למסור קטנים לעכו"ם, ומכאן דודאי אסור בנידון דידן [=במקרה שלנו] למסור את הקטנים העוללים ויונקים לכמרים כדי להצילם מסכנת השמד והכליון הנשקף להם מידי הרוצחים הגרמנים ימ"ש, אך על פי שעל הקטנים מצד עצמם אין החיוב של מצות קידוש השם, מכל מקום אסור לגדולים למסור אותם לעכו"ם וכמו שהורו המורים שהביא הברכי יוסף, וטעמא דמילתא איכא למימר [= ובטעם הדבר יש לומר] שהוא כמו שכתבתי, מפני שגם קטנים הם בכלל החפצא של קידוש השם.

- איזה עקרון קובע הרב אושרי לגבי אחריות הגדול לקטן במצות קידוש השם?
- הרב אושרי אוסר במפורש למסור ילדים לכמרים. הסבירו את נימוקיו.
- כגשנו לעיל במחלוקת בין הרב אושרי לרב גרשוני בשאלה אם שימוש בתעודת לידה של גוי נחשב עבודה זרה. לפי הדברים שראינו, האם מותר לשים תעודת לידה של גוי בבגדיו של תינוק ולהשאירו ליד בית של גויים כדי להצילו?

ראינו אם כן דיון בשתי דרכים להצלה. מסירת ילדים לכמרים או הנחת תעודת לידה על שם גוי בבגדיהם. הדרך השלישית האפשרית היא למסור ילד או תינוק לגויים שאינם כמרים, כדי להצילם. האם דרך זו מותרת?

12. שו"ת ממעמקים, חלק ה סימן ט

בנידון ידין [=במקרה שלנו] שהיא שעת סכנה לתינוק, בודאי שמותר למסור תינוק לבית נכרי כדי להצילו.

...דהרי סכנת הנפש היא ודאית ואילו שהנכרים הללו המקבלים את התינוקות של היהודים ירעו להם וישחיתום הוא רק חשש וספק, לכן אמרינן לענין זה אין ספק מוציא מידי ודאי, ומותר למסור להם התינוקות.

ולא עוד, אפילו אם נניח שהורי התינוקות תדבקם הרעה וימותו בימי הרעה והיגון, מכל מקום הלא כלל גדול הוא בידינו שאין לך ישראל שאין לו גואלים, ומאוד יתכן שאחד מבני משפחתם יבוא אחרי המלחמה לדרוש ולבקש את התינוקות מבתי הנכרים הללו, ואפילו אם לא ישאר בחיים שום אחד ממשפחת התינוקות הלא כל ישראל הם קרוביהם וגואליהם, כפי שראינו אחרי המלחמה שהרבה אנשים משארית הפליטה שנשארו בחיים, עסקו בהצלת ילדים כאלו.

סיכום

בשיעור זה ראינו שלוש דרכים שונות להצלת ילדים

1. מסירתם לכמרים וכנסיות שייגדלו שם
2. השארתם ליד בתי גויים עם תעודת לידה של גוי בבגדיהם
3. מסירתם למשפחות גויים שייגדלום

כדאי לדעת ששלוש הדרכים האלו עלו לדיון בגטו קובנה בימים ג-ד ניסן תש"ד ונדונו על ידי הרב אושרי בספרו.

סיפור (סיפור זה נכתב ע"י כותבי החוברת, על סמך הארועים המתוארים בשאלות השונות של שו"ת השואה) שלומי נולד בורשה שבפולין. בחודש אלול תרצ"ט, בהיותו כבן 17, פלשו הנאצים לורשה ומאז החל הסיוט. הנאצים ריכזו את היהודים בגטו. מדי שבוע היו יוצאות רכבות למחנות ההשמדה. אבא של שלומי התבקש לסייע בהכנת רשימות של היהודים שאותם ישלחו למחנות. האם מותר ליהודים להכין רשימות כאלה? - על כך הרבה רבות אביו של שלומי.

אבל לא תמיד מצא אדם שאפשר לשאול אותו שאלות קשות מעין אלה. באחד הימים בא חברו של שלומי והציע לו לברוח מהגטו דרך תעלת הביוב, אך שלומי חשש שאם הנאצים יגלו את דבר בריחתם, הם יפגעו ביהודים האחרים, וזה עלול להיות גם אחד מבני משפחתו או כל יהודי שחי במקום.

הרעב בגטו היה קשה. ליהודים לא היה מה לאכול ופעמים רבות היה מרק דלוח עם קליפות של תפוחי אדמה קלופות. וכיצד אפשר לשרוד ימים ושבועות ללא מזון? במיוחד כשהיהודים היו אמורים לעבוד עבודה פיסית קשה...

יום אחד פשטה בגטו השמועה שיש מזון יותר מזין שהיה מורכב מבשר סוס. יהודים רבים התלבטו אם מותר לאכול מבשר זה, וחלקם אכלו אותו משום שלא היה לפניהם מזון אחר. שלומי התלבט אם מברכים ברכת הנהנין על אוכל אסור. ואז, לאחר חצי שעה הצליח מישהו להבריא דייסה שהיתה מעורבת במעט חלב דל. שלומי לא ידע אם צריך לחכות שש שעות לאכילת חלב גם אחרי בשר טמא.

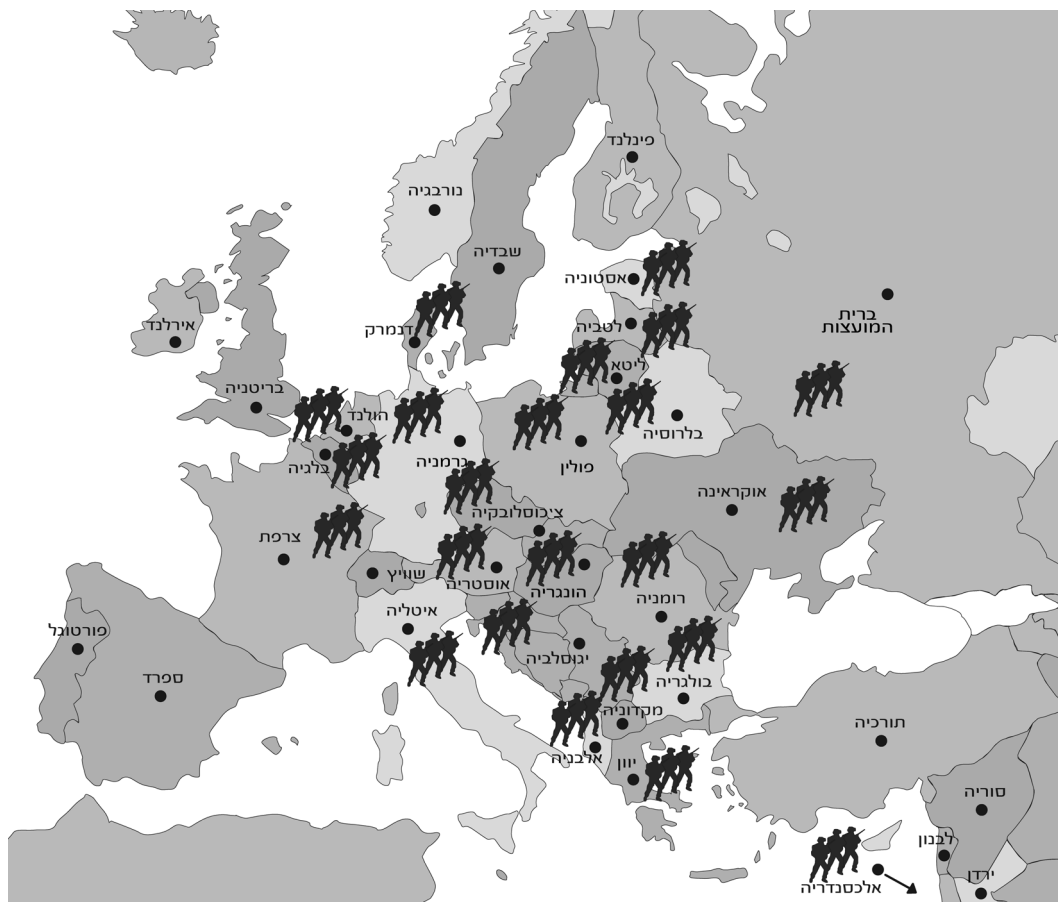
שלומי וחבריו היו חומקים דרך פרצות בגדר וקונים קצת אוכל מחוץ לגטו. היציאה מהגטו היתה כרוכה בסכנה, כי יהודי שנתפס היה נורה מיד. אחת הדרכים להסתיר את הזהות היהודית היתה לזייף תעודת זהות של גוי וכך אפשר היה להסתובב בעיר. אבל, בתעודה של גוי כתוב שאתה נוצרי, 'האם אין בזה חשש עבודה זרה להצהיר על עצמך כנוצרי?', חשב שלומי. ואולם, הרצון לחיות היה גדול מאוד, עד שלפעמים גבר על שיקולים אחרים. ככל שהמלחמה הלכה וגברה, גבר עמה הרעב שגרם לסבל רב ולמחלות רבות. יום אחד אושפז אביו של שלומי בבית החולים בגטו, אך בגלל המגפות והחשש מהידבקות, מחפץ או מבגד של חולה שהבריא או נפטר, היו שורפים את חפציו ביציאתו מבית החולים ולכן התלבט אביו של שלומי אם לקחת עמו את התפילין לבית החולים או לא.

שלומי ניסה הרבה פעמים לחמוק ממשלוחי היהודים מהגטו, עד שבסופו של דבר הגיע זמנו של שלומי והוא נשלח למחנה עבודה.

ברכבת בדרך למחנה היה יהודי ששבר את החלון הקטן בקרון ורצה לקפוץ ממנו ולברוח. כדי להיראות כגוי לאחר ההימלטות, הוא ביקש מיהודי אחר את כובעו, אך הוא לא הסכים

לתת לו. אף על פי כן, היהודי שחשב על הקפיצה בראשונה גנב את הכובע מחברו וקפץ מהרכבת.

במחנה הועבדו היהודים בעבודות כפייה במשך כל היום. הם היו יוצאים לעבודה עוד לפני שהאיר היום וחוזרים בלילה. במשך כל היום לא היה להם זמן לקרוא קריאת שמע. שלומי שאל את הרב שהיה עמו במחנה: 'האם אפשר לקרוא קריאת שמע לפני עלות השחר?'! לשלומי ולשאר היהודים היו שאלות נוספות שהם רצו להפנות אל הרב, והוא היה הכתובת הכי חשובה במחנה. לכן, באותה ההזדמנות שאל שלומי את הרב שאלה נוספת: 'האם צריך לברך בבוקר ברכת "שלא עשני עבד"? והרי הם עבדים ממש?!'. הנאצים היו מתעללים ביהודים ויורים בהם בלי שום היסוס. יום אחד ירה שומר נאצי בנער יהודי והנער נפצע קשה, אך עדיין נשם, ואז ציווה השומר על קבוצת נערים ושלומי בתוכה לחפור קבר ולקבור את הנער בעודו חי, ואם לא יעשו זאת יהרגו אותם. למרות כל התלאות הצליח שלומי לשרוד, עלה לארץ ישראל והקים בה משפחה לתפארת.

<p>תשי"ה 1945 סיום המלחמה</p>	<p>תשי"ד 1944 הצבא הגרמני כובש את הונגריה</p>	<p>תשי"ג 1943 הצבא הגרמני נסוג מפני הצבא הרוסי</p>	<p>תשי"ב 1942 הצבא הגרמני מגיע לאלכסנדריה</p>	<p>תשי"א 1941 פלישת הצבא הגרמני לליטא ולברית המועצות במסגרת מבצע ברברוסה</p>	<p>תי"ט 1940 פלישת הצבא הגרמני להולנד ולמערב אירופה</p>	<p>תרצ"ט 1939 פרוץ מלחמת העולם השנייה פלישה לפולין</p>	<p>תרצ"ג 1933 עליית הנאצים לשלטון</p>	<p>פלישות סיכוחים ומלחמה</p>
<p>שיקום, מחנות עקורים, עגונות</p>	<p>רצח יהדות הונגריה</p>	<p>מרד גטו ורשה</p>	<p>באירופה - השמדת היהודים בארץ ישראל - הישוב היהודי מתארגן כנגד פלישת הגרמנים ומקיים ימי אבל לזכר הנספים בשואה</p>	<p>רצח יהודי ליטא</p>	<p>נעילת שערי הגטאות: לודגי וורשה בפולין</p>	<p>גירוש יהודים מגרמניה ליל הבדולח הקמת הגטאות ומחנות ההשמדה</p>	<p>גזירת השחיטה</p>	<p>מרדיפת היהודים להשמדת המונים</p>
<p>1. אכילת בשר אדם 2. בעלות על ספרים שנמצאו אחר השואה 3. היתר עגונות 4. ילדים שגדלו אצל גויים</p>	<p>הצלת נפש ע"י הריגת נפש</p>	<p>1. מרד גטו ורשה 2. המתנה בין בשר לחלב אחר אכילת בשר חיה טמאה</p>	<p>1. ברכה על קיום מצוות קידוש השם 2. שינוי ייעוד כספי צדקה</p>	<p>1. הצלה ממות על חשבון אחר 2. חיוב מזוזה בגטו 3. קטניות בפסח בגטו</p>	<p>1. מסירת ילדים לגויים לשם הצלתם 2. בריחה מהגטו 3. שמן זית לנר שבת כשאין מספיק שמן</p>	<p>1. קביעת יום זכרון בעקבות ליל הבדולח 2. עשיית זכר לעירוב בבית הכנסת 3. תשובה על אכילת מאכלות אסורים</p>	<p>מתן שוק חשמלי לבהמות לפני שחיטה</p>	<p>שאלות הלכתיות שעלו במהלך השואה ובעקבותיה</p>